

МІНІСТЕРСТВО ОСВІТИ І НАУКИ УКРАЇНИ
КРИВОРІЗЬКИЙ ДЕРЖАВНИЙ ПЕДАГОГІЧНИЙ УНІВЕРСИТЕТ
Психолого-педагогічний факультет
Кафедра початкової освіти

«Допущено до захисту»

Завідувач кафедри

Реєстраційний № _____

« _____ » _____ 2023 р.

(підпис) (прізвище, ініціали)

« _____ » _____ 2023 р.

ФОРМУВАННЯ НАЦІОНАЛЬНОЇ СВІДОМОСТІ МОЛОДШИХ
ШКОЛЯРІВ НА УРОКАХ СЛОВЕСНОСТІ ЗАСОБАМИ
ІНТЕРПРЕТАЦІЇ ХУДОЖНЬОГО ТЕКСТУ

Кваліфікаційна робота

студентки групи ПНПм/22

ступеня вищої освіти магістр

спеціальності 013 Початкова освіта

Володіної Надії Віталіївни

Керівник:

кандидат педагогічних наук, доцент

Кравцова І.А.

Оцінка:

Національна шкала _____

Шкала ECTS _____ Кількість балів _____

Голова ЕК _____

(підпис) (прізвище, ініціали)

Члени ЕК _____

(підпис) (прізвище, ініціали)

(підпис) (прізвище, ініціали)

(підпис) (прізвище, ініціали)

(підпис) (прізвище, ініціали)

м.Кривий Ріг – 2023

ЗАПЕВНЕННЯ

Я, Валеріана Надія Віталіївна, розумію і підтримую політику Криворізького державного педагогічного університету з академічної доброчесності. Запевняю, що ця кваліфікаційна робота виконана самостійно, не містить академічного плагіату, фабрикації, фальсифікації. Я не надавав(ла) і не одержував(ла) недозволену допомогу під час підготовки цієї роботи. Використання ідей, результатів і текстів інших авторів мають покликання на відповідне джерело. Із чинним Положенням про запобігання та виявлення академічного плагіату в роботах здобувачів вищої освіти Криворізького державного педагогічного університету ознайомлений(а). Чітко усвідомлюю, що в разі виявлення у кваліфікаційній роботі порушення академічної доброчесності робота не допускається до захисту або оцінюється незадовільно.

 (підпис)

Зміст

Вступ.....	3
РОЗДІЛ I. ТЕОРЕТИЧНІ АСПЕКТИ ФОРМУВАННЯ НАЦІОНАЛЬНОЇ СВІДОМОСТІ МОЛОДШИХ ШКОЛЯРІВ НА УРОКАХ СЛОВЕСНОСТІ ЗАСОБАМИ ІНТЕРПРЕТАЦІЇ ХУДОЖНЬОГО ТЕКСТУ.....	9
1.1. Визначення поняття «національна свідомість».....	9
1.2. Можливості уроків словесності у формуванні національної свідомості молодших школярів.....	16
1.3. Інтерпретація художнього тексту на уроках словесності.....	25
Висновки до розділу I.....	31
РОЗДІЛ II. ДОСЛІДНО-ЕКСПЕРИМЕНТАЛЬНА ПЕРЕВІРКА ВПЛИВУ ІНТЕРПРЕТАЦІЇ ХУДОЖНЬОГО ТЕКСТУ НА ФОРМУВАННЯ НАЦІОНАЛЬНОЇ СВІДОМОСТІ МОЛОДШИХ ШКОЛЯРІВ НА УРОКАХ СЛОВЕСНОСТІ	32
2.1. Вивчення і аналіз стану досліджуваної теми у шкільній практиці.....	32
2.2. Аналіз чинної програми і підручника з обраної теми.....	35
2.3. Дослідно-експериментальна програма по формуванню національної свідомості молодших школярів на уроках словесності засобами інтерпретації художнього тексту.....	43
2.4. Результати дослідно-експериментальної роботи.....	47
Висновки до розділу II.....	50
ВИСНОВКИ.....	52
СПИСОК ВИКОРИСТАНОЇ ЛІТЕРАТУРИ.....	54
ДОДАТКИ	

ВСТУП

Актуальність дослідження. У концепції Нової української школи визначено стратегію розвитку освіти в Україні, її пріоритетні напрями та шляхи створення життєздатної системи безперервного навчання і виховання для досягнення високих освітніх рівнів, духовного самовдосконалення особистості, формування інтелектуального та культурного потенціалу як найвищої цінності нації. У дослідженнях сучасних вчених з означеної проблеми підкреслюється вирішальна роль національної ідеї у патріотичному вихованні особистості: «Національна ідея є екстремальною в умовах кризи, коли людина не знаходить можливості, щоб повною мірою реалізувати себе» [20].

Відповідно до вимог Державного стандарту початкової освіти національний «компонент» змісту освіти передбачає досконале володіння українською мовою, підвищення ролі українознавства як дисципліни, що синтезує національні традиції та сучасну українську культуру; обізнаність з кращими зразками національної науки, літератури, мистецтва [14]. Однією з ключових компетентностей Нової української школи є обізнаність та самовираження у сфері культури. Ця компетентність передбачає глибоке розуміння власної національної ідентичності як підґрунтя відкритого ставлення та поваги до розмаїття культурного вираження учнями початкової школи [48].

Одним із головних завдань початкової школи є формування в учнівській молоді національної свідомості. На це націлюють державні документи в галузі освіти: Закон України «Про освіту» [33], Концепція національно-патріотичного виховання в системі освіти України [22], Концепція Державної цільової соціальної програми національно-патріотичного виховання на період до 2025 року [63].

Основними завданнями НУШ є забезпечення умов для виховання школяра як громадянина України, вільної, демократичної, життєво і

соціально компетентної особистості, здатної здійснювати самостійний вибір і приймати відповідальні рішення у різних життєвих ситуаціях.

Варто зазначити, що сьогодні національне виховання набуло гостроти і особливої актуальності в нашій державі. Свідченням цього є низка нормативно-правових документів [14,20,49,62]:

Національна система виховання постійно відкриває емоційно-естетичний, художньо-творчий, моральний та інтелектуальний потенціал нашого народу, створює умови для розвитку природних задатків і талантів кожного громадянина України, формування духовного потенціалу – найвищої цінності нації, держави. Національне виховання реалізує глибоке і всебічне пізнання рідного народу, його історії, культури, духовності і на цій основі – пізнання кожним учнем, вихованцем самого себе як індивідуальності і як частки цієї нації, а через неї і всього людства, організацію самонавчання і самовиховання, найефективніших шляхів розвитку і самовдосконалення особистості [5].

Новий етап у розвитку української нації з початком помаранчевої революції (2014 р.) спричинив обґрунтування питання національної свідомості. Свідомість українського народу тривалий час зоставалась явищем проблематичним. Українська спільнота самоідентифікувалася через спільну історичну долю, вікові звичаї, норми громадського життя та зв'язок з природним середовищем, проте тривала відсутність державно-політичного забезпечення культури призвела до збідніння її повнокровного поступу.

Для того, щоб нація набула своєї власної історії, стала історичною, вона повинна пройти етап усвідомлення себе як національно-своєрідного через ціннісне розрізнення, відмежування від інших культурних, національних смислів.

Актуальність даної теми дослідження обумовлюється тим, що Україна нині відроджується духовно, і тому загострюється питання національної свідомості молодших школярів, що є основоположним поняттям для кожної

нації, оскільки є чинником об'єднання її в єдине ціле на основі ряду ознак. Такими

об'єднуючими ознаками є мова, етнічне походження, спільна історія, культура, спільна економіка та інше.

Мета роботи – дослідити вплив інтерпретації художнього тексту на формування національної свідомості молодших школярів на уроках словесності.

Завдання дослідження:

1. Вивчити стан досліджуваної проблеми у психолого-педагогічній і методичній літературі.
2. Вивчити теоретичні аспекти сутності «національна свідомість» молодших школярів.
3. Дослідити роль інтерпретації художнього тексту на уроках словесності.
4. Вивчити досвід роботи вчителів з обраної теми.
5. Зробити аналіз чинної програми і підручників з теми дослідження.
6. Скласти експериментальну програму перевірки висунутої гіпотези.
7. Провести експериментальне дослідження одержані результати оформити у вигляді висновків.

Об'єкт дослідження: формування національної свідомості молодших школярів.

Предмет дослідження: інтерпретації художнього тексту на уроках словесності.

Гіпотеза дослідження: в основу дослідження покладено припущення про те, що за умови правильної інтерпретації художнього тексту на уроках словесності буде ефективним формування національної свідомості молодших школярів.

Методи дослідження. Для досягнення мети та розв'язання поставлених задач дослідження використано такі методи:

- теоретичні (аналіз, синтез, порівняння, систематизація, узагальнення, абстрагування);
- емпіричні (узагальнення педагогічного досвіду, спостереження, тестування, педагогічний експеримент);
- методи математичної статистики.

Експериментальна база. Дослідницька робота проводилась на базі КЗ «Боровківської середньої загальноосвітньої школи», I-III ступенів Кам'янського району, Дніпровської області. У експерименті взяли участь учні 4 класів (4-А і 4-Б).

Практична цінність дослідження полягає у розробці і практичному застосуванні експериментальної програми, спрямованої на формування національної свідомості молодших школярів на уроках словесності. Програма може бути використана вчителями початкових класів з метою підвищення рівня сформованості національної свідомості учнів початкової школи. Матеріали магістерської роботи можуть бути використані у майбутній професійній діяльності автора. **Апробація результатів дослідження.** За результатами дослідження опубліковано статті:

1. «Формування національної свідомості молодших школярів на уроках рідної мови». (Актуальні питання теорії і практики початкового навчання : зб. наук. пр. студентів. Кривий Ріг: КДПУ, 2022. Вип.15. С.28-32).
2. «Формування національної свідомості молодших школярів на уроках словесності засобами інтерпретації художніх творів». (Освіта XXI століття: аксіологічний вимір: збірник матеріалів II Всеукраїнської науково-практичної конференції (м.Нікополь, 19 травня 2023 року). Нікополь: Навчально-методичний кабінет, 2023с. С.109-114.
3. «Формування національної свідомості молодших школярів на уроках словесності». (Актуальні питання теорії і практики початкового

навчання : зб. наук. пр. студентів. Кривий Ріг: КДПУ, 2023. Вип.16. С.34-39).

Структура роботи. Робота складається зі вступу, двох розділів, висновків до кожного розділу та загальних висновків, списку використаної літератури, що нараховує 81 джерело, та _ додатків, розміщених на _ сторінках. Загальний обсяг роботи – 65 сторінок, з яких 52 сторінки основного тексту.

РОЗДІЛ I. ТЕОРЕТИЧНІ АСПЕКТИ ФОРМУВАННЯ НАЦІОНАЛЬНОЇ СВІДОМОСТІ МОЛОДШИХ ШКОЛЯРІВ НА УРОКАХ СЛОВЕСНОСТІ ЗАСОБАМИ ІНТЕРПРЕТАЦІЇ ХУДОЖНЬОГО ТЕКСТУ

1.1. Визначення поняття «національна свідомість»

У Концепції Державної цільової соціальної програми національно-патріотичного виховання на період до 2025 року зазначено, що основною метою у вихованні підростаючого покоління є становлення свідомого громадянина, патріота, набуття соціального досвіду, високої культури міжнаціональних взаємовідносин, формування у молоді потреби та уміння жити в громадському суспільстві, духовності та фізичній досконалості.... [20].

Важливі положення про формування національної свідомості молодших школярів містять праці К.Ушинського, П.Блонського, В.Сухомлинського. «Оскільки слово «нація» має значення «народ», ми могли б назвати таке виховання глибоко національним» [4].

Національна свідомість – це усвідомлення себе часткою українського народу, носієм національних цінностей, що склалися в процесі тривалого історичного розвитку українців як нації, своєї близькості й спорідненості із своїми співвітчизниками. Національна свідомість складається протягом століть у процесі історичного становлення нації, яка виборює свою політичну і культурну незалежність [9, с.123].

Відомий український педагог С.Русова стверджувала: «Національна свідомість забезпечує кожній нації найширшу демократизацію освіти, коли його творчі сили не будуть покалічені, а, навпаки, дадуть нові оригінальні, самобутні скарби задля вселюдського поступу: воно через пошану до свого народу виховує в дітях пошану до інших народів» [16,с.58] .

В.Сухомлинський обґрунтував теорію національного самовизначення учнів у процесі навчання і виховання. Глибоко досліджуючи і розвиваючи

українську національну педагогічну спадщину, В.Сухомлинський досяг вершин світової педагогіки, ставши одним із найбільших педагогів ХХ століття [2,с.62].

Національна свідомість тримається завдяки наявності деяких спільних і бажано унікальних (для даної спільноти людей) особливостей (або принаймні деякого унікального поєднання об'єктивних ознак, кожна з яких, взята окремо, може бути спільною в даної нації з іншими). Нація, яка має волю до ствердження своєї національної ідентичності, як правило, не покладається лише на суб'єктивний чинник, а прагне (іноді ціною великих зусиль за власну свободу) створити основу для суб'єктивного чинника у вигляді деякої об'єктивно наявної ознаки (яка б наголошувала її унікальність) [13,с.45].

Щоб виховати справжніх синів і дочок свого народу, палких патріотів держави, які були б віддані своїй Батьківщині, Україні, слід цілеспрямовано і систематично формувати у навчальному процесі елементи національної самосвідомості особистості молодшого школяра на основі народних звичаїв, традицій і обрядів.

Національна свідомість не є вродженою якістю, вона формується й розвивається протягом життя людини. На цей процес впливає ряд факторів: етнічне середовище, в якому живе людина, національна мова, культура, традиції тощо. І важливу роль у формуванні національної свідомості відіграє історична освіта. Погоджуємось з думкою, що педагогіка сьогодення спрямована на відродження національного виховання, формування демократичного світогляду і культури [6,с.94].

Сьогодні важливо, щоб українська молодь мала свою життєву позицію, виражену у ставленні до держави, загальнолюдських і національних цінностей, української культури, народних традицій. Національна самосвідомість виростає на основі історичних знань, сутність якої складають знання про національний ідеал, національні та загальнолюдські цінності, а також знання про свою історію, культуру, тобто про свою національну

спільноту, про конкретних носіїв національної самосвідомості та представників спільноти, які найповніше втілюють у собі національний характер [26,с.160]. Відомий вчений-педагог В.Борисов у своєму дослідженні обґрунтував структуру національної самосвідомості: усвідомлення особливостей національної культури своєї нації; усвідомлення психологічних особливостей своєї нації; усвідомлення тотожності зі своєю нацією; усвідомлення власних психологічних особливостей; усвідомлення себе суб'єктом своєї національної спільноти; соціальноморальна самооцінка національного [30].

На нашу думку, національна свідомість, як унікальний феномен духовного життя українського суспільства, розвивається нині за внутрішньою логікою, демонструючи багатоманітність проявів і форм, глибину думок і почуттів, життєздатність у самоствердженні, надзвичайну силу націотворення. Цілком можна погодитися з І. Кресіною, яка наголошує, що національна свідомість – це «усвідомлення державно-політичної, громадської, територіальної спільності (соборності), духовної єдності, етнічної та історичної спорідненості, психологічної, культурної самобутності та неповторності» [27,с.513].

Національна свідомість складається навколо усвідомлення причетності людини до роду і соціальної групи, існуючих як факт існування певної культурної системи. Історія засвідчує: національність у свідомості – це виявлення часового буття людини жити не тільки тепер, у дану мить, а й завтра – у перспективі. Вона включає в себе і формується на основі знання мови, історії, культури, розуміння власної ментальності та ментальності інших народів. Національна самосвідомість об'єднує всі три сфери духовного світу особистості і є обов'язковою умовою збереження її національної ідентичності [80,с.6]

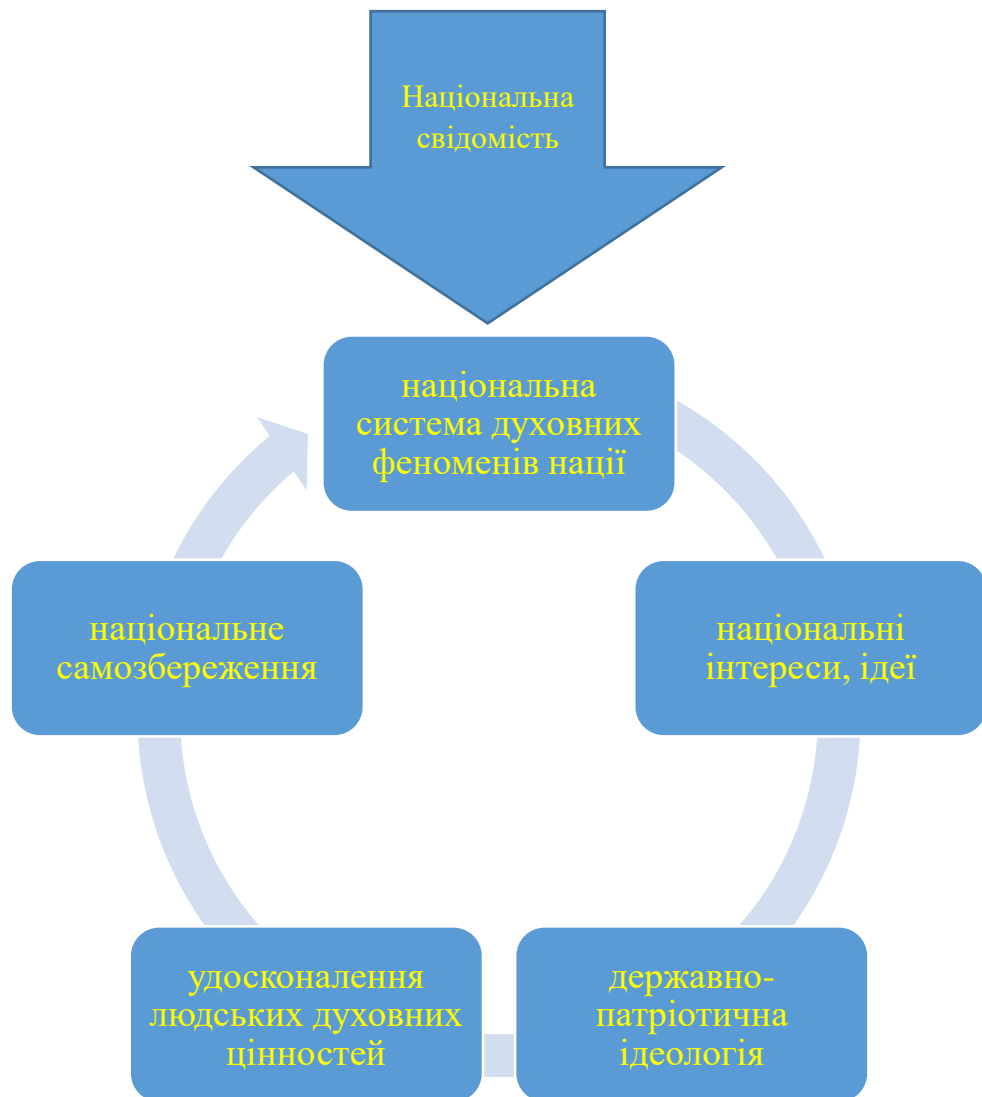

Рис.1.1. Складники національної свідомості

Національна самосвідомість функціонує на двох рівнях: первинному «чуттєвому», де відчуття національної приналежності проявляється лише як емоція (закоханість у природу рідного краю, замилювання мовою, звичаями, обрядами тощо), і вищому «емоційно-логічному», обов'язковою умовою якого є осмислення своїх почуттів, а не тільки відчуття своєї національної приналежності, зрозуміння потреби власної держави і прагнення до державотворення [7,с.145].

В особистості, у якої розвинена національна свідомість гармонійно поєднуються такі, принаймні три, моменти: здатність усвідомлювати сутність

нації, до якої вона себе відносить, з якою себе ідентифікує; надання важливого значення тому, як ставляться до неї, до її нації інші національні спільноти; усвідомлення того, що кожна нація є джерелом розвитку й забезпечення усіх інших нації, що разом складають людство.

В умовах Нової української школи, насамперед, необхідно висвітлити особливості формування елементів національної свідомості молодших школярів на основі народних звичаїв, традицій і обрядів [29, с.6].

Національна свідомість є органічним компонентом національного виховання в основу якого мають бути покладені принципи гуманізму, демократизму, єдності сім'ї і школи, наступності та спадкоємності поколінь.

Національна свідомість в умовах НУШ – це система поглядів, переконань, ідей, ідеалів, традицій, звичаїв та ін., покликаних формувати ціннісні орієнтації сучасної молоді, передавати їй соціальний досвід, надбання попередніх поколінь [8, с.160].

Національна свідомість українців – це «різновид свідомості соціальної спільноти, групи, що ґрунтується на уявленнях про соціальні вартості, норми, визначальні для віднесення особистості до тієї чи іншої нації, тобто до спільноти національної» [3,с.8]. Оскільки національна свідомість є свідомістю спільноти за ознакою «нація», то з останньою пов'язане її виникнення і зміст. У процесі свого становлення національна свідомість українців наповнювалася змістом залежно від історичних обставин, набуваючи врешті-решт форми національної ідеології.

Емоційний компонент переживання учнем знань про рідну мову, звичаї, традиції, обряди свого народу, продуктів народної творчості забезпечує їх глибоке засвоєння. Як результат усвідомлення культури в учнів початкових класів формуються смислотвірні мотиви оволодіння національними цінностями, а це сприяє повороту національної свідомості особистості молодшого школяра на національну самосвідомість. Йдеться про побудову учнем «Я – концепції», яка має взаємопов'язані структурні компоненти –

когнітивний, емоційний, поведінковий. Емоційний пов'язаний з відчуттям учнем самого себе у ролі суб'єкта оволодіння цінностями національної культури, а когнітивний – з усвідомленням способів досягнення цієї мети, розбіжності в оцінках національного образу «Я» і в його самооцінці. За умови активного самостимулювання молодшим школярем процесу розвитку національної самосвідомості, його поведінка спрямовується на розробку самозобов'язань у сфері оволодіння національними цінностями [8,с.120].

Зміст, принципи, форми і методи української національної системи виховання готують дітей до життя, виробляють у них творче ставлення до навколишнього. Оволодіння кожним учнем національним світоглядом, характером, свідомістю, способом мислення забезпечує те, що він починає творити саме «по-українськи», в традиційному національному дусі.

Національна система виховання створює всі умови для того, щоб розкривалися природні задатки, формувалися нахили, здібності, формувалося творче, самобутнє світобачення кожної особистості, реалізовувався її творчий потенціал. Глибоке знання молодшими школярами національних надбань рідного народу, його спадщини стимулює пробудження в них творчих задумів, поривань і практичну їх реалізацію. Кожен учень залежно від природних задатків, ступеня їх розвитку стає співучасником, творцем культури, історії рідного народу, його державності. Виховання в творчому національному дусі, молодь покликана розвивати традиції і звичаї батьків і дідусів у нових конкретно-історичних обставинах, поглиблюючи самобутній колорит суверенної України [2,с.26].

Отже, у національній свідомості молодших школярів можна виокремити низку елементів, що загалом забезпечують високий рівень функціонування цього складного й важливого системного утворення у структурі духовної особистості. У високо розвиненій національній свідомості учнів початкової школи виразно виявляються такі елементи:

- ✓ національна ідентифікація та само-ідентифікація, тобто усвідомлення людиною своєї належності до конкретного етносу, нації;
- ✓ знання типових особливостей, рис етносу, чи нації, до яких людина себе відносить, інтерес до етнічних, національних особливостей, що характерні для інших національних спільнот;
- ✓ усвідомлення єдності історичного минулого, сучасного і майбутнього свого етносу, нації;
- ✓ чіткі уявлення про територіальну спільність нації;
- ✓ усвідомлення й дієве ставлення до духовних і матеріальних цінностей нації, потреба особистою працею збагачувати такі цінності у своїй життєдіяльності;
- ✓ усвідомлення власної відповідальності за долю нації, її теперішнє і майбутнє [16,с.58].

Таким чином формування національної свідомості молодших школярів передбачає:

- ✓ приналежність до певної нації, тобто ідентифікація з певним народом, нацією;
- ✓ мовні, культурні, територіальні, економічні, політико-правові установи;
- ✓ чинники формування українського світогляду: расові (біологічні); геопсихічні (вплив підсоння, краєвиду і характеру природи в Україні як цілості); історичні (спільність історичної долі народу, що живе на «межі», та бездержавний розвиток); соціопсихічні (соціальна структура української суспільності, надмірне почуття індивідуалізму, маргінальні форми існування); культурно-морфічні (приналежність української культури до європейського культурного кола, периферійний характер цієї приналежності); глибинно психічні

(комплекс меншовартості, окремі архетипи в колективному підсвідомому) [21,с.11].

1.2. Можливості уроків словесності у формуванні національної свідомості молодших школярів

Проблему формування національної самосвідомості молодших школярів досліджували видатні мислителі, вчені та педагоги О. Духнович [31], Г. Ващенко [35] С. Русова, В. Сухомлинський [41].

В дослідженнях провідних науковців І.Бех [2], І.Бичко [43], О. Докуніна [52], В.Кремень [53], В.Кузь [54], М. Стельмахович [65], В. Андрущенко [74], Дж. Армстронг [55], М. Боришевський [76] та ін.

Становлення та розвиток нашої державності супроводжується процесом формування та розвитку національної свідомості підростаючого покоління.

Свідомість – це надзвичайно специфічний, непередметний об’єкт вивчення. Її неможливо побачити, виміряти, зафіксувати у вигляді об’єктивних даних, неможливо виокремити із цього змістового зв’язку, оскільки поза ним вона не існує. Свідомість набуває своєї завершеності та цілісності через самосвідомість [23,с.40].

Національна свідомість виступає як усвідомлення спільнотою або окремою людиною своєї національної належності, спорідненості геополітичних, культурних, соціальних, історичних інтересів. Вона пов’язана із самоідентифікацією нації [28,с.513].

Формування – це процес становлення людини як соціальної істоти під впливом усіх без винятку факторів – екологічних, психологічних, соціальних, економічних, національних, релігійних тощо [56,с.32] .

Формування національної свідомості молодших школярів є вкрай важливим, Л. Кулішенко наголошує на тому, що в особистості з розвиненою національною свідомістю гармонійно поєднуються такі моменти, як здатність усвідомлювати сутність нації, до якої вона себе відносить, з якою себе ідентифікує; надання важливого значення тому, як ставляться до неї, до її нації інші національні спільноти; та усвідомлення, що кожна нація є джерелом розвитку й забезпечення всіх інших націй, які разом складають людство. Провідну роль у процесі формування національної свідомості варто відводити саме національній школі, де закладаються знання про мову, історію, культуру, особливості національного світобачення, а це, врешті-решт, сприяє формуванню національної свідомості [60,с.96].

Формування національної свідомості молодших школярів на уроках словесності стало предметом досліджень багатьох педагогів Н. Волошиної, М. Давидюк, Ж. Клименко, Л. Мірошніченко, Н. Філонової та ін [66,с.54].

Рідна мова – найважливіший засіб національно-патріотичного виховання молодших школярів. Вона була і є важливою сферою впливу на національну свідомість молоді, ідентифікаційним кодом нації. Розуміння учнями процесу повернення до рідних коренів, витоків українства, національного самоствердження і саморозвитку вже є проявом патріотизму [78].

Актуальними сьогодні є думки І.Огієнка та В.Сухомлинського про те, що до найважливіших ознак нації належить рідна мова, а з нею витворена культура, яка стає душею нації, її духом. Зокрема, В.Сухомлинський зазначав, що в руках педагога слово є могутнім виховним засобом, яке здатне піднести, звеличити людину в її власних очах, утвердити її патріотичну свідомість і громадянську гідність, на все життя відкрити в її серці невичерпні й вічні джерела любові до своїх предків [61,с.17].

Уроки словесності мають на меті надзвичайно високу пізнавальну

цінність для молодших школярів: прищеплення почуття любові до рідної мови, осмислення загальнолюдських цінностей, виховання особистості з високим почуттям патріотизму [67,с.10].

Любов до рідної мови – один із проявів національної свідомості. Ще К.Ушинський говорив, що мова народу є цілковитим відображенням Батьківщини і духовного життя народу: «Засвоюючи рідну мову, дитина засвоює не самі тільки слова, їх додавання і видозміни, але безліч понять, поглядів на предмети, безліч думок, почуттів, художніх образів, логіку і філософію мови ... Такий цей великий народний педагог – рідне слово» [69,с.9].

Формування національної свідомості молодших школярів на уроках словесності відбувається через любов до своєї країни, відданість їй, в усвідомленому бажанні та готовності стати на захист держави за прикладом своїх предків. На уроках словесності учням можна запропонувати визначити ідею художнього тексту, акцентувати увагу на тих думках, почуттях, які формують патріотизм, наприклад: Що допомогло героям здобути перемогу над ворогом? Змогли б ви вчинити так само? [71,с.184].

Велике виховне значення мають також прислів'я, які можна використовувати при вивченні різних тем у процесі всього навчання рідної мови: «Рідна сторона – мати, чужа – мачуха»; «Батьківщина - мати, умій за неї постояти»; «Батьківщина краща сонця, дорожча золота»; «Любов до Батьківщини сильніше смерті» тощо [77,с.34].

Любов до своєї Батьківщини виявляється і в умілому користуванні рідною мовою: у дотриманні норм усної та писемної форм, а також у загальній культурі, одним з аспектів якої є мовна культура особистості – дотримання етичних і комунікативних норм.

Українська література для дітей молодшого шкільного віку, як частина культурного спадку будь-якої нації й людства в цілому, дійсно є потужним засобом виховного впливу на особистість. На думку Т. Урись, «художня

література формує історичну пам'ять і національну свідомість учнів початкової школи, адже у творах згадані і радісні, і трагічні, і повчальні сторінки історії України, порушено актуальну проблематику, відповідну певній епосі, у якій жив український народ. Через художню літературу відбувається пізнання об'єктивної дійсності, розвиток мисленнєвої діяльності та формування національної самосвідомості на емоційно-почуттєвому рівні. Вона формує насамперед емоційну складову частину національної самосвідомості, а також уявлення про націю, її історичне минуле (історичну пам'ять), традиції, звичаї, свята, усвідомлення національних цінностей і почуття національної гідності [40,с.157].

Найголовніша (*аксіальна*) тотожність людини – національна – котра визначає характер колективної свідомості та підсвідомості кожного її члена, формується внаслідок процесу *національної ідентифікації* (ототожнення індивідом себе із нацією, різними національними елементами). Причому цей процес може бути як свідомим, так і неусвідомленим [11,с.137].

Сьогодні переживаємо процес формування почуття етнічної цілісності всього українського народу, згуртування його як певної історичної спільності на шляху утворення Української держави. А тому одним з найважливіших завдань школи повинно стати виховання такої особистості, яка б почувала себе частиною нації, виявляла свою причетність до її історії, традицій і культури, її духовного життя. «Жити в Україні, – стверджує О.Є. Гордійчук, – це значить обов'язково знати українську культуру, її літературу, в якій знаходять своє вираження історія народу, його моральні цінності, ідеали, традиції, звичаї, його ментальність, національний характер» [15,с.50].

Процес національного ототожнення підростаючого покоління відбувається під час спілкування з літературним твором. Оскільки література, відноситься до сфери культури – тобто до сфери людського духу, то говоримо про національно-духовну ідентифікацію. Під нею розуміємо підсвідомо-свідомий процес ототожнення індивідом себе із

текстуальними суб'єктами та об'єктами як зразками, в результаті якого формується національна ідентичність індивіда. До текстуальних суб'єктів та об'єктів відносимо: образи людей як втілень певних національно-психічних констант (національного менталітету), історико-культурні персоналії (історичні діячі, митці, духовні батьки нації тощо), релігійні ідеї, церковні ритуали, топоси (місця) рідної землі, міфологічні символи, легенди, митецькі твори (артефакти), моральні принципи, історичні події, природні феномени, національні цінності (аксиси), фольклорну систему, характер родинних зв'язків, традиції народу, загальнонаціональну мову (усі її структурні елементи) тощо. Найосновнішим об'єктом національно-духовної ідентифікації виступає національна держава [79,с.59].

У літературному творі (як і в людському житті чи науковому пізнанні) усе так чи інакше концентрується довкола нації, залежить від неї і пояснюється нею. Пригадаємо мудрі слова І. Франка: «Все, що йде поза рами нації, се або фарисейство людей, що інтернаціональними ідеалами раді би прикрити свої змагання до панування одної нації над другою, або хворобливий сентименталізм фантастів, що раді би широкими «вселюдськими» фразами покрити своє відчуження від рідної нації» [17,с.5].

Отже, у центрі літературного твору стоїть людина, але людина як національна істота. Повноцінне пізнання літературного твору поза національним контекстом неможливе.

Метою формування національної свідомості на уроках словесності є сприяння вихованню у молодого покоління почуття патріотизму, самоідентифікації, завдяки любові та поваги до рідної мови та природи рідного краю [49].

Любов до рідної природи – один із проявів любові до Батьківщини, і виховання його багато в чому залежить від вчителя рідної мови, тому що саме він знайомить учнів з поетичним образом Батьківщини. Виховуючи у молодших школярів любов до природи, ми звертаємося до письменників,

поетів, тих, хто створив незабутні картини рідних лісів і полів, морів і гір. А систематична робота з такими зразками дозволяє перейти до складання власних творів «Улюблений куточок природи», «Мое місто», «Вулиця мого дитинства» та ін [59,с.37].

На уроках словесності, учні, можуть виконувати різні завдання, наприклад, прочитати в тлумачному словнику і словнику іншомовних слів словникові статті, присвячені поняттю «патріот, патріотизм»; написати роздум на тему «Що об'єднує слова: герой, героїзм, відвага, доблесть, мужність [75,с.59].

Основними напрямками формування національної свідомості на уроках словесності є:

- ✓ формування думки про суспільну значимість родини, про сім'ю, рід і родовід;
- ✓ краєзнавство;
- ✓ ознайомлення з явищами суспільного життя;
- ✓ формування знань про історію держави, державні символи;
- ✓ ознайомлення з традиціями і культурою свого народу [34].

На уроках словесності у початковій школі потрібно працювати над формуванням мовної культури, засвоєнням основ світосприймання, психології, національної духовності українців. Намагатися виховувати чесність і громадянську гідність й мужність в обстоюванні істини, прав і свобод громадянина України. Розвивати в учнів почуття громадянської відповідальності за свої вчинки і позиції, за долю рідного краю, народу, захист і розвиток, його духовної культури, зміцнення миру і дружби між людьми.

До структурних компонентів формування національної свідомості учнів на уроках словесності належать:

- ✓ створення умов для емоційного переживання учнями цінностей національної культури як особистісних;

- ✓ педагогічне забезпечення процесу осмислення знань про українську культуру;
- ✓ формування у молодших школярів мотивів та якостей свідомого українця-патріота;
- ✓ безпосередня організація усвідомлення учнями початкових класів розбіжностей в оцінках сформованості національного образу «Я» і в його самооцінці;
- ✓ стимулювання процесів проектування і реалізації «Я – концепції», самоформування цінностей національної культури [46,с.160].

Провідними умовами ефективного педагогічного забезпечення формування національної свідомості молодших школярів є:

- ✓ створення ситуацій внутрішнього сприйняття учнями знань про українську культуру;
- ✓ педагогічне забезпечення процесу формування у молодших школярів особистісного сенсу діяльності у напрямі оволодіння національними цінностями; застосування вчителем на уроках рідної мови емоційно-естетичного фону, який стає засобом розвитку національної свідомості особистості молодшого школяра;
- ✓ сформованість у вчителя високого рівня знань теорії та методики організації навчально-виховного процесу в початковій школі;
- ✓ створення ситуацій емоційного переживання учнями педагогічних установок на оволодіння національними цінностями: усвідомлення знань про національну культуру;
- ✓ стимулювання розвитку в учнів поетичного слуху, відтворювальної уяви, «кольорового» бачення національних цінностей, вміння аналізувати та інтерпретувати образно-емоційний зміст творів, давати їм естетичну оцінку [48,с.136с.].

Наша мова є однією з найдавніших і розвинутіших мов світу. Вона має багатовікову історію свого розвитку, тому скарбниця її виражальних засобів,

пізнавально-навчальних прийомів практично невичерпна. Вона надзвичайно багата лексично, граматично і інтонаційно, тому за своїми можливостями здатна виконувати велику культуротворчу, духовно творчу, народотворчу історичну роль. Багатючі засоби словесності адекватні природним, національним особливостям українських дітей, створюють найсприятливіші умови для їх нормального розвитку. Засвоюючи українську мову з найбільш раннього віку, діти поступово стають носіями національного змісту, духу: засобами рідної мови в них найефективніше формуються національна психологія, характер, світогляд, свідомість і самосвідомість та інші компоненти духовності народу. Українська система виховання реалізує здавна прийняту цивілізованими націями аксіому: нормальне навчання, виховання і розвиток підростаючих поколінь забезпечується лише рідною мовою [32,с.72].

У формуванні національної свідомості молодших школярів належну увагу слід приділяти «національному характеру»: навичок поведінки, витривалості, чуйності, доброти й милосердя, вміння долати труднощі, вироблення цілеспрямованості й стійкості уваги, організованості, ощадності, хазяйновитості. Не менш важливим має бути вироблення духовно-моральних та вольових рис: патріотизму, працьовитості, розумної ініціативи, відповідальності, національної свідомості, рішучості й наполегливості, сумлінного ставлення до навчання, охайності, дисциплінованості, згуртованості, чесності, людської гідності, скромності, взаємної пошани й терпимості, осудливого ставлення до егоїзму, неробства, чванства [63].

Основними складовими у формуванні національної свідомості молодших школярів на уроках словесності є:

- ✓ на основі художніх текстів формування громадянськості, яка дає змогу людині відчувати себе юридично, соціально, морально й політично дієздатною;

- ✓ формування наукового світогляду та національної самосвідомості, оволодіння основними мислительними операціями, вироблення умінь і навичок культури розумової праці;
- ✓ формування в учнів загальнолюдських норм гуманістичної моралі (добра, взаєморозуміння, милосердя, віри у творчі можливості людини), моральних понять, поглядів, переконань, моральних почуттів, вироблення навичок і звичок моральної поведінки, культури спілкування, культивування інтелігентності;
- ✓ ознайомлення учнів з науковими основами сучасного виробництва, практична й психологічна підготовка їх до праці, свідомого вибору професії;
- ✓ формування естетичних понять, поглядів, переконань, виховання естетичних смаків, вироблення вмінь і навичок привносити в життя красу, розвиток в учнів творчих здібностей;
- ✓ виховання здорової зміни, підготовка до фізичної праці, захисту Батьківщини [36,с.9].

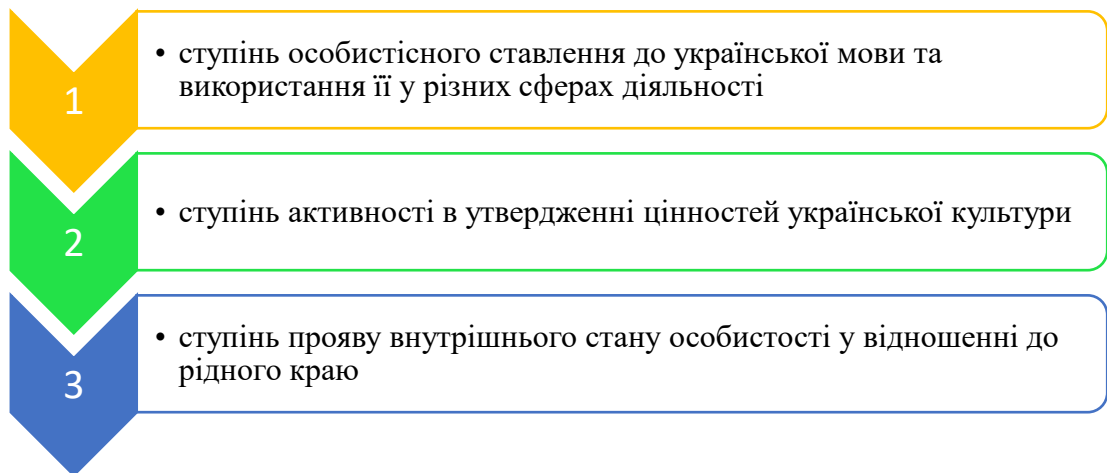

Рис.1.2. Критерії сформованості національної свідомості молодших школярів

На уроках словесності, на основі аналізу та інтерпретації художніх текстів, молодші школярі, найбільше усвідомлюють ідейно-моральні цінності родоvodu, його основоположну роль у житті людини, нації її

культури і духовності. Від роду до народу, нації – такий природний шлях розвитку кожної дитини, формування її гуманістичної суті, патріотичної спрямованості, національної свідомості і повноцінності, громадської зрілості. В умовах вивчення свого роду, продовження його справ, реалізації мрій і надій, тобто в процесі «родовідного виховання» виникають психологічний комфорт, упевненість у своїх силах і можливостях. Сім'я, школа, громадськість, як основні інститути виховання – виробляють потребу в кожній дитині знати свій родовід, вивчати своє генетичне коріння, родовідне дерево [57,с.108].

Отже, головною метою формування національної свідомості учнів у початковій школі є передача молодому поколінню багатств духовної культури народу, його національної ментальності, своєрідності світогляду і на цій основі формування особистісних рис громадянина України.

1.3.Інтерпретація художніх текстів на уроках словесності

На основі дидактичних принципів сучасної педагогіки визначаються методи і прийоми навчання молодших школярів читати, працювати з книгою, розробляється методика побудови уроків словесності залежно від дидактичної мети з урахуванням жанру аналізованого твору.

Робота над художнім твором – це не лише спосіб пізнання навколишнього світу, а й формування духовної культури, виховання морально-етичних почуттів молодшого школяра [10,с.11] .

На сьогоднішній день у центрі освітнього простору перебуває учень, тому і успіх сприйняття та осмислення навчальної програми залежить від його мовленнєво-творчої активності на уроці, умінні міркувати, обґрунтовувати свої думки, проявляти творчу «Я - концепцію» [46,с.160].

Інтерпретація художніх творів на уроках словесності забезпечує, насамперед:

- ✓ розвиток комунікативних навичок;
- ✓ емоційність та творчий характер навчання;

- ✓ підвищення мотивації до навчальної діяльності;
- ✓ розвиток логічного мислення
- ✓ усвідомленість національної приналежності [51,с.25].

Без достатнього розуміння смислу тексту читання знижує увагу дитини та швидко викликає втому. Тому коли вчитель організовує читацьку діяльність молодших школярів, він повинен враховувати поєднання внутрішніх (осмислення й розуміння прочитаного) та зовнішніх (навички техніки читання) проявів.

В. Мартиненко виокремлює два підходи до характеристики художніх творів на уроках словесності:

– когнітивний підхід – підхід, який розглядає читання твору, як діяльність, що включає в себе смислове сприйняття, мисленнєві операції та інтерпретацію;

– комунікативний підхід – підхід, який передбачає роботу з твором, а саме: відтворення послідовності подій у тексті (переказ), визначення структури твору (зачин, основна частина, кінцівка), пошук відповіді на запитання з тексту, усвідомлення зв'язку між заголовком і темою твору та ін. Цей підхід характеризує читання як специфічну форму спілкування автора з читачами через художній твір. У цьому разі у молодшого школяра створюється особистісний смисл, що підсилює виховний мотив прочитаного

Відомий психолог Г. Костюк визначив розуміння тексту як опосередкований процес, який представляє собою виокремлення основних елементів, «смислових віх» та об'єднання їх в єдине ціле. Він вимагає застосування різних прийомів: аналіз, синтез, структурування тексту, виділення головного, складання плану, переказ, відповіді на запитання тощо. На думку науковця, суцільний переказ тексту зовсім не є доказом його розуміння, адже запам'ятовування скоріше кількісний показник, ніж якісний. Якщо молодший школяр розуміє прочитане, то він знаходить суттєві зв'язки,

диференціює випадкове, несуттєве, дає оцінні судження, зіставляє нове з раніше вивченим тощо [25,с.56].

У розумінні текстів різних видів молодшими школярами є певна специфіка, яка зумовлена їх віковими особливостями. Рівень розуміння тексту залежить від рівня розвитку в учнів умінь аналізувати твір, встановлювати логічні, причинні та смислові зв'язки між його окремими елементами, мотивами і вчинками дійових осіб.

На думку І.Кравцової прочитати та осмислити художній твір означає дорівнятися до митця, тобто зрозуміти авторський задум твору. Тому вчитель має прагнути до точного формулювання авторської думки у творі, не варто фантазувати та змушувати учнів бачити те, чого там нема і не може бути [39,с.25].

Процес розуміння художнього твору молодшими школярами є поетапним. Він розпочинається вже під час первинного сприймання художнього твору на слух або самотійному читанні. Подальше усвідомлення змісту відбувається у процесі багаторазового перечитування шляхом з'ясування смислу окремих слів, речень, загального враження від прочитаного. Основою глибокого проникнення у зміст, розуміння його внутрішніх зв'язків і відношень є смисловий і структурний аналіз. Після такої роботи над текстом читач буде підготовлений до діалогу з текстом, його творчого опрацювання [42,с.35].

Метою смислового аналізу тексту і його інтерпретації є досягнення усвідомлення та взаємозв'язку відношень чи головних ознак. Такий тип аналізу відбувається після цілісного емоційного сприймання художнього твору. Він поглиблює чи коригує первинне сприймання твору, сприяє розвитку літературного мислення учнів, формує вміння, які необхідні для усвідомлення внутрішнього світу головних героїв. Об'єктами смислового аналізу є мотиви вчинків, мова, композиція твору, характери дійових осіб,

обставини подій, на які діти частіше за все не звертають увагу самостійно [68,с.7].

Метою структурного аналізу художнього твору і його інтерпретації є орієнтація учня у структурі тексту, здатність відтворити його за допомогою малюнків, плану тощо. Зовнішня структура тексту виявляється у його абзацах, виділеннях, а внутрішня – у розгортанні сюжету, перебігу подій. Логічний аналіз прочитаного виявляється у завданнях учням визначити ланцюжок подій, скласти план тексту, підготуватися до його переказу.

Український літературознавець Б.Шалагінов стверджує, що між аналізом та інтерпретацією існує безперервний рух, який штовхає вперед процес осмислення художнього твору [81,с.8].

В «Літературному енциклопедичному словнику» висвітлено, що «інтерпретація (від лат. interpretation – тлумачення, пояснення) – тлумачення літературного твору, осягнення його смислу, ідеї, концепції. Інтерпретація здійснюється як переоформлення художнього змісту, тобто за допомогою його перекладу на понятійно-логічний (літературознавство й основні види літературної критики), лірико-публіцистичний (есе) або іншу художню мову (графіка, театр, кіно та ін. види мистецтва)» [50,с.50].

Інтерпретація художнього тексту є складною діяльністю, яка включає в себе дії по сприйняттю, розумінню письмового/усного тексту та його елементів, а також здатність висловлюватись письмово або усно. У зв'язку з цим вона може виконувати функцію засобу розвитку і удосконаленню вмінь як у рецептивних, так і в експресивних видах мовленнєвої діяльності. Існують різні види інтерпретації художнього тексту, які можна використовувати при навчанні іншомовному мовленню. на всіх етапах.

В.Лукін розрізняє теоретичні та нетеоретичні форми інтерпретації. До теоретичної форми інтерпретації він відносить інтерпретацію, якій передують лінгвістичний аналіз тексту. Нетеоретичними формами є інтертекстуальні та

внутрішньо текстові форми інтерпретації. До перших належить рефлексія письменника над чужім текстом в формі художнього тексту [24, с.64].

П.Рікер пов'язує інтерпретацію з особливою діяльністю мислення, яка полягає в розумінні сенсу, схованого за очевидним сенсом, в розкритті рівнів значення, що приховані в буквальному значенні [18,с.3].

І хоч інтерпретація – це здатність вільно творити з літературного твору свій текст, проте є загальні правила інтерпретації, до яких можна вдаватися у сприйманні й осмисленні художнього твору.

Рис.1.3. Предмет інтерпретації художнього твору

Німецький мислитель Ф.Шлейєрмахер пропонує такі правила інтерпретації:

- ✓ зробити загальний огляд, який дає можливість уявити єдність твору та його побудови.;
- ✓ урахувати взаємозалежність цілого та часткового;
- ✓ зрозуміти мовний стиль твору;
- ✓ усвідомлювати невичерпність тлумачення, його «приблизний» характер;

- ✓ наблизитися до адекватного сприймання твору (інтерпретатор як читач повинен розуміти автора);
- ✓ користуватися інтуїтивним та пояснювальними методами;
- ✓ з'ясувати мету твору, виходячи зі змісту й адресата [19,с.30].

На уроках словесності, у початковій школі, потрібно дотримуватися певних умов, які дозволять ефективно інтерпретувати художній твір.

Проаналізувавши погляди О.Савченко, Б.Шалагіної та О.Ісаєвої виокремимо такі умови:

- ✓ інтерпретація твору розглядається як відносно стабільний підсумок сприйняття, аналізу тексту, утілений у сценічних образах, міркуваннях, висновках;
- ✓ ураховуються вікові особливості і можливості учнів, що вчать, рівень їх літературної освіти, рівень сприйняття ними творів;
- ✓ використовуються різноманітні форми уроків і методичні прийоми підготовки молодших школярів до інтерпретації художнього твору з урахуванням текстів різних жанрів;
- ✓ система завдань розрахована на творче поетапне освоєння художнього твору, дозволяє поєднувати суб'єктивно-інтуїтивний і раціонально-логічний шляхи його збагачення;
- ✓ теоретико-літературні та історико-культурні знання узагальнені і творчо застосовуються в діяльності учнів, у процесі інтерпретації та аналізі художнього тексту.

Таблиця 1.1.

Етапи інтерпретації художніх творів молодшими школярами

№	Назва етапу	Мета	Дидактичне забезпечення
1	Орієнтування у фактичному змісті навчального тексту	Розуміння і відтворення учнями фактичного змісту прочитаного	Підготовча бесіда; уточнення розуміння смислового і образного значення окремих слів, речень; пошук у тексті нового, незнайомого; відповіді на відтворення змісту прочитаного
2	Смисловий аналіз	Розуміння істотних	Пізнавальні завдання на визначення

	тексту	зв'язків, відношень, головних ознак тощо	головного; встановлення причинно-наслідкових зв'язків
3	Структурний аналіз тексту	Структурування тексту на логічні частини; виділення у тексті його елементів	Складання плану; переказ тексту; схематизація змісту
4	Діалогічна взаємодія читача з текстом; узагальнення прочитаного	Поглиблення розуміння тексту, виявлення особистісного ставлення читача до змісту прочитаного	Пізнавальні завдання на самостійне формулювання запитань до тексту; формулювання оцінних суджень; пізнавальні завдання щодо змісту і доповнення тексту

Висновки до I розділу

Отже, нація – це насамперед, сукупність різноманітних духовних прикмет та природних історично обумовлених ознак «тіла, душі, розуму», тобто психології, характеру, інтелекту певної культурно-історичної спільності. Одне із важливих завдань у вихованні національної свідомості молодого покоління – прищепити любов до рідної мови, щоб «рідне слово жило, трепетало, грало всіма барвами й відтінками в душі молодої людини, адже рідна мова – то неоціненне духовне багатство, в якому народ живе, передає з покоління в покоління свою мудрість і славу, культуру і традиції.

Національний світогляд молодших школярів безпосередньо формується на уроках словесності, які нерозривно пов'язані з національними і культурними традиціями українського народу.

В початкових класах учні при вивченні казки, оповідання, поетичних творів пізнають красу рідного краю, де вони живуть, свою Батьківщину – Україну, дізнаються, звідки вони походять, до якого народу належать. Художня література спонукає молодших школярів захоплюватися величиною і самобутнім багатством рідної землі, національно-визвольною боротьбою, незалежністю українців, їхнім славетним минулим.

Національні і загальнолюдські цінності, відтворені в мистецтві художнього слова, допомагають формуванню духовно багаті особистості,

громадянина, що має високі етичні й моральні чесноти, шанує минуле, дбає про майбутнє свого народу, України.

На уроках словесності учні виховуються красою слова, адже саме словом ми пояснюємо сутність патріотичного виховання, передаємо любов і повагу до рідного слова, материнської мови, до краси народнопоетичної творчості тощо. Педагогічними умовами формування національної свідомості молодших школярів є розкриття та усвідомлення емоційно-почуттєвого потенціалу художнього твору шляхом його інтерпретації та аналізу.

РОЗДІЛ II. ДОСЛІДНО-ЕКСПЕРИМЕНТАЛЬНА ПЕРЕВІРКА ВПЛИВУ ІНТЕРПРЕТАЦІЇ ХУДОЖНІХ ТЕКСТІВ НА ФОРМУВАННЯ НАЦІОНАЛЬНОЇ СВІДОМОСТІ МОЛОДШИХ ШКОЛЯРІВ НА УРОКАХ СЛОВЕСНОСТІ

2.1. Вивчення і аналіз стану досліджуваної теми у шкільній практиці

Досвід вчителя Ващенко Ірини Вікторівни, КЗ «Боровківської середньої загальноосвітньої школи», I-III ступенів Кам'янського району, Дніпровської області, доводить, що чільне місце на уроках словесності повинно займати використання малих фольклорних форм: загадок, лічилок, мирилок, приказок і прислів'їв, народних прикмет, уривків з казок, дитячих пісень, колискових, щедрівок, колядок, веснянок. Реалізуючи їх виховний потенціал, варто пояснювати дітям, що багатство і розмаїття народної творчості свідчить про мудрість і талановитість українського народу, а знання і трепетне ставлення до них стане запорукою збереження цього багатства для майбутніх поколінь.

Наприклад: 1. Розіграйте діалог, використавши прислів'я (за вибором): «Скрізь добре, а вдома краще», «Кожному птаху своє гніздо миле». 2. Напишіть листа однокласникові про своє місто (село). 3. Прослухайте пісню «Квітуха Україна» Наталії Май і задайте запитання вчителю. 4. Пошукайте інформацію про назву свого міста, села і поділіся з друзями.

Вчитель також може розпочинати урок рідної мови із вправи «У світі слів моєї країни». Серед слів такі: «Україна, народ, герб, прапор» та інші.

На думку педагога, також варто зосереджувати увагу молодших школярів на вживанні великої літери у назві нашої країни (Україна, Вітчизна, Батьківщина, державна), географічних назвах (села, міста, ріки, гори на карті України), назвах подій (Майдан Революції, Небесна Сотня, учасник АТО) та інші.

Вискарка Валентина Миколаївна, вчитель I категорії, КЗ «Боровківської середньої загальноосвітньої школи», I-III ступенів Кам'янського району, Дніпровської області, вважає, що найбільш ефективним формування національної свідомості молодших школярів на уроках рідної мови є робота з текстом.

Текстоцентричний принцип навчання рідної мови створює можливості для використання різноманітних текстів виховного і повчального змісту. Через тексти (аналіз їх змісту) доцільно виховувати в молодших школярів любов до рідного краю і своєї Батьківщини, повагу до національних традицій і символів українського народу, повагу до людей інших національностей, їхніх звичаїв і традицій, почуття гордості за відомих людей України, турботливе ставлення до цінностей і надбань нашої країни.

Тематика текстів вправ з мови повинна бути такою, щоб спонукала замислюватися школярів над питаннями національного самовираження. Так, наприклад, формуванню національної свідомості сприятиме робота із текстами наступного змісту: а) я і українська мова; б) я і ми (народ, родина, національна історія та культура); в) я як особистість; г) герої національно-визвольного руху; ґ) сьогодення нашої країни; д) роль громадянина у відродженні і зміцненні української державності; е) слово як носій добра, істини й краси та ін. Наприклад: з метою закріплення знань, умінь і навичок, здобутих упродовж уроку, записати два-три речення повчального змісту, використовуючи дієслова (тут може бути будь-яка частина мови) з часткою

не. Розмістити їх у зошиті і обмінятися з сусідом по парті. Обговорити такі речення-поради, які склали ваші однокласники. Наприклад: «Не цурайся рідної мови!», «Не соромся носити вишиванку!»

Також, педагог, запевняє, що невід'ємними складниками уроків словесності мають бути виховні бесіди, пізнавальна інформація про Україну, її людей і події, пов'язані з ними, складання усних і письмових текстів на патріотичні теми, підготовка і презентація посильних проектів патріотичного змісту, проведення тематичних уроків з рідної мови: «Свято рідної мови», «Шевченківське слово» та ін.

Чернега Людмила Апанасівна, вчитель I категорії, КЗ «Боровківської середньої загальноосвітньої школи», I-III ступенів Кам'янського району, Дніпровської області, до засобів формування національної свідомості молодших школярів, на уроках словесності, використовує ідейно-моральні цінності родоводу. Народження, родина, родичі, рід, родовід, родинознавство, народ – це однокореневі поняття супроводжують людину протягом усього життя, розкривають її ідейну, моральну, духовну сутність, природну, логічну послідовність основних етапів формування людини. Від роду до народу, нації, такий природний шлях розвитку кожної дитини, формування її гуманістичної суті, патріотичної спрямованості, національної самосвідомості, повноцінності, громадянської зрілості.

Народ здавна поетизує, уставляє значення роду, родоводу в таких крилатих виразах: «Ой роде наш красний, роде наш прекрасний», «Козацькому роду нема переводу», «Тому роду не буде переводу, в якому браття милують згоду», «Тяжко жить без роду-племени» та ін.

Крот Наталія Михайлівна, вчитель I категорії, КЗ «Боровківської середньої загальноосвітньої школи», I-III ступенів Кам'янського району, Дніпровської області для формування національної свідомості молодших школярів на уроках словесності, використовує, пареміографічний фонд українського фольклору – це високохудожній дидактичний матеріал, який

повинен більшою мірою використовуватись учителями, оскільки у ньому зафіксований багатовіковий досвід народного виховання. Народні прислів'я вражають своєю влучністю, лаконічною поетичною формою, багатством змісту, високою концентрацією думки. Тому вчителям варто використовувати прислів'я та приказки не лише з виховною, а й з певною навчальною метою, здійснюючи при цьому розвиток пізнавального інтересу школярів. Формуванню в них свідомого розуміння змісту прислів'я сприятиме аналіз за таким, наприклад, планом:

- Що означає дане прислів'я?
- Про яких людей у ньому йдеться?
- Чого вчить нас народна мудрість?
- Від чого застерігають згадані приказки?
- Що схвалюють, а що засуджують?

Прислів'я і приказки допоможуть формувати не лише духовно-моральний світ учня, а й оволодіти мовленнєвим етикетом, підвищать інтелектуальний рівень і національну свідомість школярів, розвиватимуть почуття національного патріотизму, наприклад:

1. Батьківщина – всім матерям мати.
2. Батьківщина – мати, умій за неї постояти.
3. Людина без Батьківщини – як соловей без пісні.
4. До свого роду хоч через воду.
5. Нема в світі кращого, як родина, то вам скаже і дитина.

2.2. Аналіз чинної програми і підручника з обраної теми

Згідно Державного стандарту початкової освіти у початковій школі навчання рідної мови має бути спрямоване не лише на здобуття певної суми знань, а й на формування національної свідомості молодших школярів [14].

У типовій освітній програмі початкової освіти під керівництвом О.Савченко, зазначено, що метою мовно-літературної освітньої галузі є: формування мотивації вивчення української мови; розвиток особистості

дитини засобами різних видів мовленнєвої діяльності; формування комунікативної та інших ключових компетентностей; розвиток здатності спілкуватися українською мовою для духовного, культурного й національного самовияву, послуговуватися нею в особистому й суспільному житті, у міжкультурному діалозі; розвиток логічного, критичного й образного мислення, мовленнєво-творчих здібностей [64].

Метою рідномовної освіти згідно Державного стандарту початкової освіти є розвиток здатності спілкуватися українською мовою для духовного, культурного й національного самовияву, послуговуватися нею в особистому і суспільному житті, у міжкультурному діалозі, бачити її передумовою життєвого успіху; плекання здатності спілкуватися рідною мовою; формування шанобливого ставлення до культурної спадщини; збагачення емоційно-чуттєвого досвіду.

Рідна мова як навчальний предмет орієнтує на загальнолюдські цінності через поведінку героїв, негативні та позитивні вчинки, через думки автора.

Виховання поваги і любові до рідної мови, пробудження почуття захоплення її красою, ліричністю, милозвучністю, виразністю, а головне отримання знань за допомогою мови — це є міцний і надійний гарант формування національної свідомості молодших школярів.

Формуючи культуру спілкування, доцільно збагачувати мовлення молодших школярів українськими формами звертання та формулами мовленнєвого етикету, пробуджувати інтерес до походження цих формул, показувати їх зв'язок із національними традиціями і звичаями українців.

Засвоюючи рідну мову, молодші школярі поступово стають носіями національного змісту, українського духу. За допомогою українського слова формується національна психологія, характер, самосвідомість та інші компоненти духовності народу.

На уроках рідної мови та читання, розвитку зв'язного мовлення засобами мовного матеріалу, народного фольклору, поезії, вчитель формує національну свідомість молодших школярів.

Змістові лінії: «Взаємодіємо усно», «Читаємо», « Досліджуємо мовлення», передбачають залучення учнів до дій зі сприймання, перетворення, виокремлення, аналізу й інтерпретації, оцінювання та використання усної інформації в реальній мовленнєвій практиці (бесіда, дискусія у класі, мікродискусія в групі, обговорення в парі); мотивації молодших школярів до читацької діяльності, яка ґрунтується на учнівській ініціативності та самостійності у доборі текстів для читання та інтерпретації прочитаного. Під час читання учні розвивають уміння сприймати та аналізувати текст, оцінювати прочитане та перетворювати інформацію, уявляти, мислити творчо. Також у межах цих змістових ліній, учні опановують виражальні засоби художніх текстів, що в цілому сприяє творенню індивідуального стилю мовлення [73,с.160].

Соціокультурна компетентність навчального предмету «Українська мова та література» передбачає формування в учнів уявлення про мову як форму вияву культури українського народу, як засіб створення творів мистецтва, розширення уявлень молодших школярів про свою державу Україну, культуру українського народу, про її особливості в різних регіонах України; засвоєння малих українських фольклорних форм, національних формул мовленнєвого етикету.

Підготовка до життя в українському соціумі передбачає засвоєння молодшими школярами назви рідної держави та її столиці, ознайомлення з державними символами України, усвідомлення значення державної мови, якою в нашій державі є українська, виховання патріотичних почуттів.

У новій концепції української школи чітко вказується проблема необхідності модернізації викладання рідної мови: у навчально-виховній діяльності неухильно дотримуватися єдиного мовного режиму; формувати

інформаційно й емоційно самобутній україномовний простір; виховувати відповідальне ставлення до рідної мови, свідомого нею користування; сприяти вияву українського менталітету, способу самоусвідомлення і самоідентифікації, сприйняттю української мови як коду праісторичної пам'яті [47].

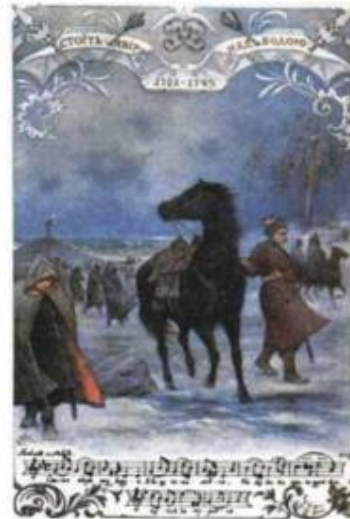
Підручник «Українська мова та читання», за редакцією О.Савченко (2 частина, 4 клас, 2021 р.), представлений такими розділами: « Читаємо й розповідаємо про свої захоплення», «Прагнемо зрозуміти своїх предків», «Збагачуємося скарбами усної народної творчості», «Захоплюємося сторінками історії України», «Розуміємо красу і добро», «Пишаємося рідною країною», «Замислюємося над сторінками книжок українського письменства», «Відкриваємо світ літературних байок, казок і п'єс», «Чуємо весняні передзвони», «Фантазуємо, творимо і мріємо».

На ст.27 у розділі «Збагачуємося скарбами усної народної творчості» молодші школярі пізнають народну мудрість: народні казки, прислів'я, пісні, досліджують будову твору, визначають позитивні й негативні якості дійових осіб.

Справжнім скарбом українського народу, його душею є народні пісні. У них оспівують найважливіше для кожної людини: чесну працю, почуття любові, звичаї, героїчні вчинки, народні звичаї, обряди.

На ст. 39, учні ознайомлюються з українською народною піснею « Стоїть явір над водою», у якій описуються символи українського народу та минуле за козацьких часів.

ЗБАГАЧУЄМОСЯ СКАРБАМИ УСНО | НАРОДНО | ТВОРЧОСТІ

Амвросій Ждаха.
Картина-листівка
до пісні «Стоїть явір
над водою» (1912 р.)

На ст.48, до уваги молодших школярів автор пропонує розділ «Захоплюємося сторінками історії України» у якому учні ознайомлюються з творами різних жанрів (вірші, оповідання, науково-художні тексти) про історичні події, видатних особистостей минулого; висловлюють своє ставлення до прочитаного; досліджують вплив історії на сьогоднішній день, замислюються над змістом прочитаного; збагачують своє мовлення словами й висловами.

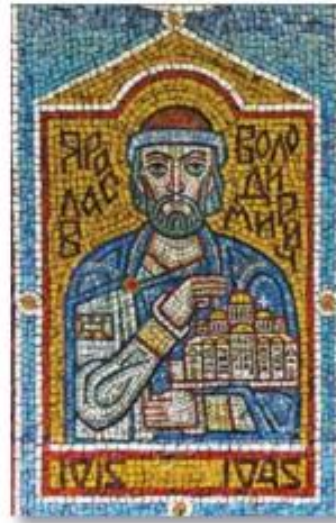
Про історію наших предків-слов'ян у поетичній формі ознайомлюються на ст.49 у творі О.Олеся «Наші предки – слов'яни», у якому поет описує історію Київської Русі та звичаї нашого народу.

Про княжі часи та про великого київського князя Я.Мудрого, молодші школярі ознайомлюються читаючи його заповідь на ст.51, дізнаючись про красу й велич Стародавнього Києва.

Про першу історію України та виникнення книжок за стародавніх часів учні дізнаються з тексту І.Крип'якевича «Книги за княжих часів» на ст.54, у якому йдеться мова про писаря Нестора Літописця, який збирав давні рукописи, перекази про життя перших князів, їх війни і походи.

Обкладинка другого видання збірки «Княжа Україна», що вийшла 1940 року в Празі

Мозаїки зі станції метро «Золоті ворота»

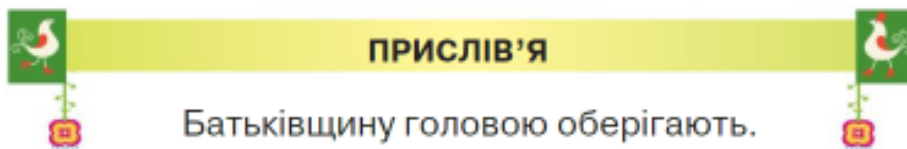
На ст.60, молодші школярі знайомляться з оповіданням А.Коваль «Знайомі незнайомці», у якому автор розповідає про походження назв сіл, міст, річок України.

Ви вже добре знаєте захопиви оповідання **Алли КОВАЛЬ** про походження слів нашої мови. У книжці «**Знайомі незнайомці**» вона розповіла про походження назв сіл, міст, річок України. Прочитайте кілька з таких розповідей.

Чим вони вас зацікавили?

На ст.62, автор підручника на формування національної свідомості учнів, пропонує прислів'я.

Батьківщину головою оберігають.

На ст.62, молодші школярі, знайомляться з віршем О.Лупія «22 січня», про важливу подію соборності нашої держави, учні закріплюють знання про історію проєкта герба української держави.

Про історію нашої країни для учнів початкової школи, О.Савченко, пропонує уривок сучасної книжки братів Капранових «Мальована історія Незалежності України», у якому учні дізнаються історію проголошення Незалежності нашої країни.

Геооргій Нарбут.
Проект герба
Української Держави
(1918 р.)

У розділі «Пишаємося рідною країною» на с.86, учні читають твори про наш рідний край. На ст. 87 про красу нашої України описано у вірші В.Сосюри «Як не любить той край».

Як не любить той край,
де вперше ти побачив
солодкий дивний світ,
що ми звемо життям,
де вперше став ходити
і квіткою неначе
в його теплі зростав,
і усміхавсь квіткám!

Оспівує красу рідного краю у вірші «Усе моє, все зветься Україна», наша сучасниця, поетеса Л.Костенко. Автор підручника звертає увагу учнів на вислови «сліпну від краси», «спинись і з Богом говори», «усе як є», «усе моє», «краса висока й нетлінна». О.Савченко пропонує проаналізувати прочитані рядки та передати своє особисте ставлення до прочитаного вірша.

УСЕ МОЄ,
ВСЕ ЗВЕТЬСЯ УКРАЇНА

... Буває, часом спіпну від краси.
Спинюсь, не тямлю¹, що воно за диво, —
оці степи, це небо, ці ліси,
усе так гарно, чисто, незрадливо²,
усе як є — дорога, явори,
усе моє, все зветься Україна.
Така краса, висока і нетлінна³,
що хоч спинись і з Богом говори...

Володимир Лучук

СКІЛЬКИ РІЧОК В УКРАЇНІ?

Угорі орли літають,
а внизу потоки грають.
Не відома горам тиша:
буйні води катить Тіса,
рине¹ Прут і Латориця,
Черемоші два іскряться:

Про красу рідного краю описано у вірші В.Лучука «Скільки річок в Україні», автор ознайомлює учнів з річками України: Тиса, Прут, Латориця, Черемош, Дністер, Стрий, Уж, Донець, Дніпро, Десна.

На формування національної свідомості молодших школярів, автор підручника пропонує вірш Г.Кирпи «Мова моя», прочитавши рядки вірша, міркують із чим поетеса порівнює рідну мову та що означають виділені рядки: «Мова моя – моя ластівка», «Мова моя – немов Березиня», «Мова моя – БУЛА! БУДЕ!» Яке ставлення до рідної мови вони утверджують?

МОВА МОЯ

Мова моя – моя ластівка,
летить горою, летить долом,
провіщає мені ясен-день.

Мова моя – немов Березиня,
що на кожне своє дитятко
дихає і тремтить.

Мова моя – БУЛА! БУДЕ! А нині
я терни в стежках визбирую,
щоб їй було легше ходить...

Малюнок
Єлизавети
Крючок

У розділі «Замислюємося над сторінками книжок українського письменства», молодші школярі продовжують ознайомлюватись із творами

Т.Шевченко, І.Франка, Л.Українки, яких автор підручника називають титанами духу, які тримають культуру нашої країни. Їхня спадщина, їхні життя і долі – наш безцінний скарб.

На ст. 99, учні ознайомлюються з віршем Т.Шевченка «Рече та стогне Дніпр широкий», учні мають можливість сприйняти цей твір у різних інтерпретаціях через види мистецтва: вірш, народну пісню, та ілюстрацію картини М.Бурачека.

На ст.103 у вірші І.Франка «Дрімують села» поет змальовує рідний край такими висловами: «садки мріють», «тихо гріються хатки», «холодом осіннім потягає».

Рече та стогне Дніпр широкий,
сердитий вітер завива,
додолу верби гне високі,
горами хвилю підійма.

І блідий місяць на ту пору
із хмари де-де виглядав,
неначе човен в синім морі,
то виринав, то потопав.

Ще треті півні не співали,
ніхто ніде не гомонів,
сичі в гаю перекликались,
та ясен раз у раз скрипів.

Катерина Штанко.
«Рече та стогне
Дніпр широкий...»

На ст.141, автор пропонує до уваги учнів вірш Д.Павличка «Мати», у якому автор співвідносить слово «мати», як лагідну, працювиту, красиву, турботливу, щедру і матір-Україну, як нашу Батьківщину.

МАТИ

Перше слово — *Мати*,
друге — *Україна*,
так учився розмовляти
я, мала дитина.
Кожне слово пахне,
мов листочок м'яти.
Та, мов квітка з короваю,
пахне слово *Мати*.

Дмитро Павличко

 Віка Чуднова (9 років).
Моя Україна

2.3. Дослідно-експериментальна програма по формуванню національної свідомості молодших школярів на уроках словесності засобами інтерпретації художніх текстів

Дослідницька робота проводилась на базі КЗ «Боровківської середньої загальноосвітньої школи», I-III ступенів Кам'янського району, Дніпровської області. В експерименті взяли участь учні 4 класу.

Дослідно-експериментальна робота проводилась у кілька етапів.

На першому етапі (констатувальний) з'ясовано рівень сформованості національної свідомості молодших школярів, здійснено діагностику в експериментальному і контрольному класах.

На другому етапі (формувальний) розроблено програму експериментальної перевірки формування національної свідомості молодших школярів (експериментальний клас 4-Б).

На третьому етапі (контрольний) проаналізовано та узагальнено отриманий експериментальний матеріал, сформульовано висновки.

На I етапі ми провели опитування у вигляді анкети серед учнів 4-А і 4-Б класів.

Анкета

1. Які твори про Україну ти читав у цьому навчальному році?
2. Яких авторів, що писали про Україну ти знаєш?
3. Які символи України ти знаєш?
4. Чому родину порівнюють із червоною калиною? Розкажи.

5. Які вірші про Україну напам'ять ти знаєш? Розкажи.

6. Які прислів'я про Батьківщину ти вивчив?

За підсумками анкетування ми одержали такі результати:

У 4-А класі із 28 осіб (20 учнів назвали по 2-3 твори про Україну; 18 учнів вказали авторів, що писали про Україну; 20 учнів назвали вербу і калину як символи України; 16 осіб назвали пісню «Ой у лузі червона калина...»); 14 осіб назвали прислів'я «Без верби і калини немає України»; «Та земля, рідна, мила, де мати народила».

У 4-Б класі із 30 осіб (20 учнів назвали по 2 твори про Україну; 18 учнів вказали авторів, що писали про Україну; 22 учні назвали прапор і герб символами України; 10 учнів назвали прислів'я «Без верби і калини немає України»; «Наша слава – наша держава».

Програма експериментальної перевірки

У ході впровадження експериментальної програми до якої ввійшли 9 уроків із вивчення розділу «Захоплюємося сторінками історії України».

У розділі подано 7 художніх текстів:

1. О.Олесь. Наші предки-слов'яни. С.49.
2. О.Олесь. Ярослав Мудрий. С.51.
3. І. Крип'якевич. Книги за княжих часів. С.54.
4. О.Герасимова. Несподіване знайомство. С.56.
5. Д.Білоус. У назвах міст і сіл слова. С.60.
6. О.Лупій. 22 січня.С.63.
7. Брати Капранови. Незалежність України.С.64.

Завдання 1. *Наші предки – слов'яни.* Створи свій варіант розповіді про предків слов'ян. Добери проблемні запитання до художнього тексту. Поділи текст на окремі абзаци і дай їм заголовки.

Завдання 2. *Ярослав Мудрий*. Підготуй творчий переказ художнього тексту. Створи власний текст про Ярослава Мудрого за аналогією. У парі склади заповідь князя сином у сучасній інтерпретації.

Завдання 3. *Книги за княжих часів*. Добери з художнього тексту відомості про Нестора Літописця. Уяви вашу з ним зустріч, склади (4) запитання до нього. Попрацюй в парі. Створи свій варіант стародавньої книжки про першу історію України.

Завдання 4. *Несподіване знайомство*. Яких видатних людей України ти знаєш? Розкажи про них. Що ти знаєш про українців за кордоном? опиши королеву Еллісів (робота в парі). Придумай свою історію про уявну зустріч королеви з українськими школярами.

Завдання 5. *У назвах міст і сіл слова*. Досліди назву твого рідного міста (селища, села). Чим зацікавили тебе назви відомих тобі міст України, розкажи про це своїм товаришам.

Завдання 6. *Знайомі незнайомці*. Створи свій варіант статті про вивчені версії назви Харкова. Розкажи (робота в парі) про походження назви річки, озера, гір вашого краю.

Завдання 7. *22 січня*. Що ти знаєш про події в Україні? Яке твоє ставлення до цих подій? Створи свою розповідь про сторінку історії нашого народу, яку вважаєш найважливішою.

Завдання 8. *Незалежність України*. Розкажи, що ти знаєш про «Революція на граніті». Коли Україну проголошено незалежною? Підготуй творчий переказ (робота в парі) про Незалежність нашої держави. Створи свій проєкт «Історія моєї родини в історії моєї України». Обговори його з рідними і друзями.

Під час III контрольного етапу дослідно-експериментальної перевірки ми залучили учнів експериментального 4-Б (30 учнів) і контрольного 4-А класів (28 учнів) під час розділу «Пишаємося рідною країною» з'ясувати рівень сформованості національної свідомості молодших школярів на уроках

словесності засобами інтерпретації художніх текстів. Учням було запропоновано такі завдання:

Завдання 1. В.Сосюра «Як не любить той край». Перекажи почуття автора твору. Поясни їх. Розкажи, що для тебе є рідним краєм?

Завдання 2. Л.Костенко «Усе моє, все зветься Україна. Розкажи про почуття автора твору. Створи па павутинку до поняття Батьківщина-Україна.

Завдання 3. Н.Кир'ян Євшан. Розкажи, що нагадує тобі про рідний край, домівку, родину? Склади розповідь про улюблену рослину (робота в парі). Які символи рослини України ти знаєш?

Завдання 4. В.Лучук. Скільки річок в Україні? Розкажи про свою річку. Скільки річок України ти знаєш? Які ознаки кожної з них?

Завдання 5. В.Сухомлинський. Не забувай про джерело. Підготуй творчий переказ. Поділи текст на частини, добери до них заголовки. Створи свій варіант закінчення, введи до нього головну думку твору.

Завдання 6. Г.Кирпа. Мова моя. Розкажи про своє ставлення до рідної мови. Створи пам'ятку (робота в парі) «Савлення до рідної мови». Створи і захисти проєкт «Моя рідна мова», «Мова моя – Березина».

На основі одержаних даних із завданнями на III етапі (контрольному) перевірки формування національної свідомості, учні 4-А класу впоралися на 70%, що на 10% нижче ніж учні експериментального 4-Б класу. Відповіді учнів 4-Б класу були повні, змістовні їх перетворення інформації художніх текстів відповідали темі і авторській думці творів. Дібрані заголовки до

частин художніх текстів різнилися національним характером інформованості учнів 4-Б класу. Учні легко сприймали, аналізували, вміло інтерпретували художні тексти на національно- патріотичну тему.

2.4. Результати дослідно-експериментальної роботи

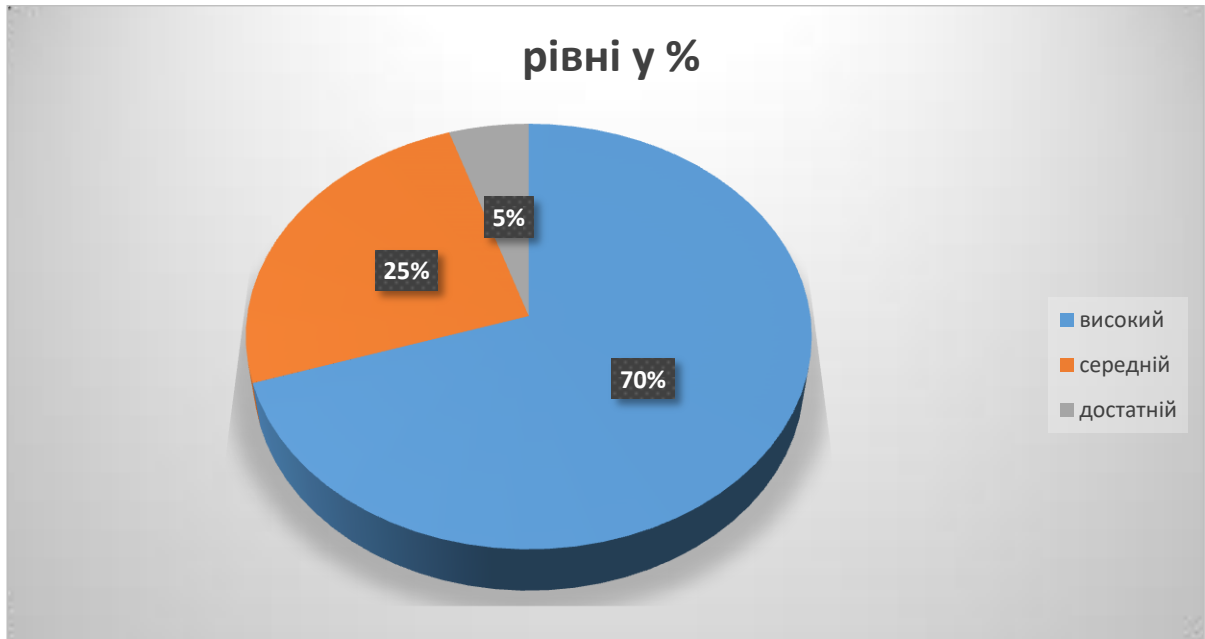
Рівень сформованості національної свідомості молодших школярів (у %)

I етап

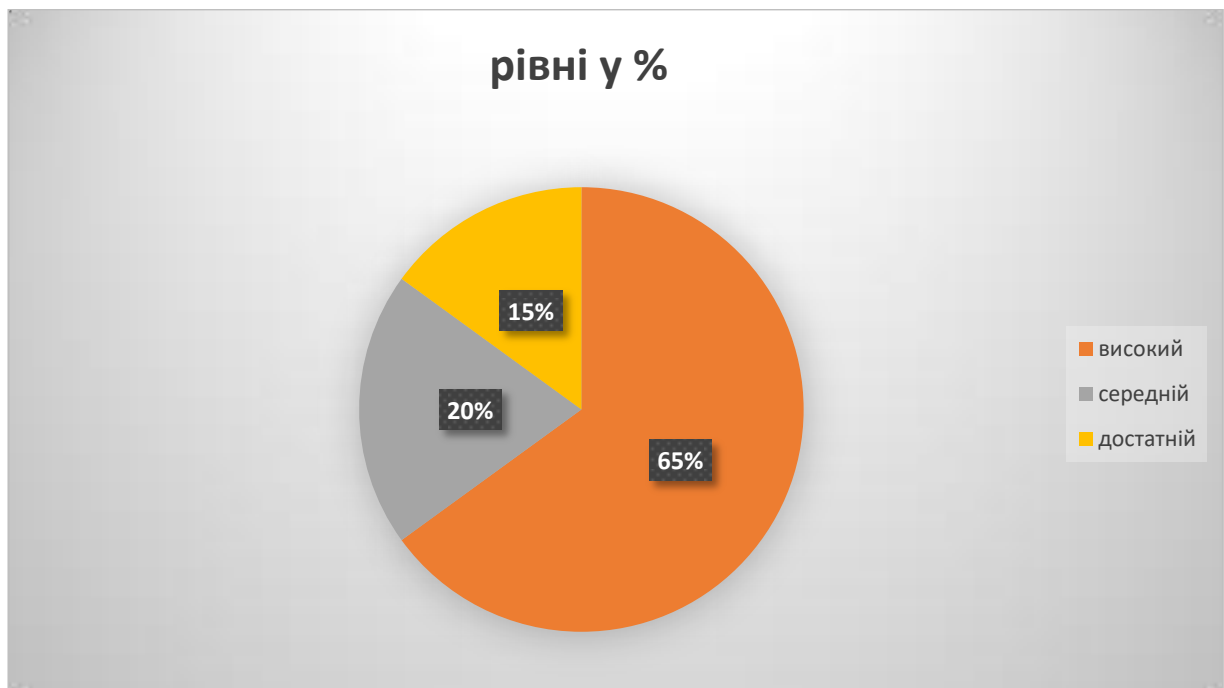
Таблиця 2.1.

Рівні	Учні 4-А	Учні 4-Б
Високий	70%	65%
Середній	25%	20%
Достатній	5%	15%

Діаграма рівня сформованості національної свідомості молодших школярів у
4-А класі

Діаграма рівня сформованості національної свідомості молодших школярів у 4-Б класі

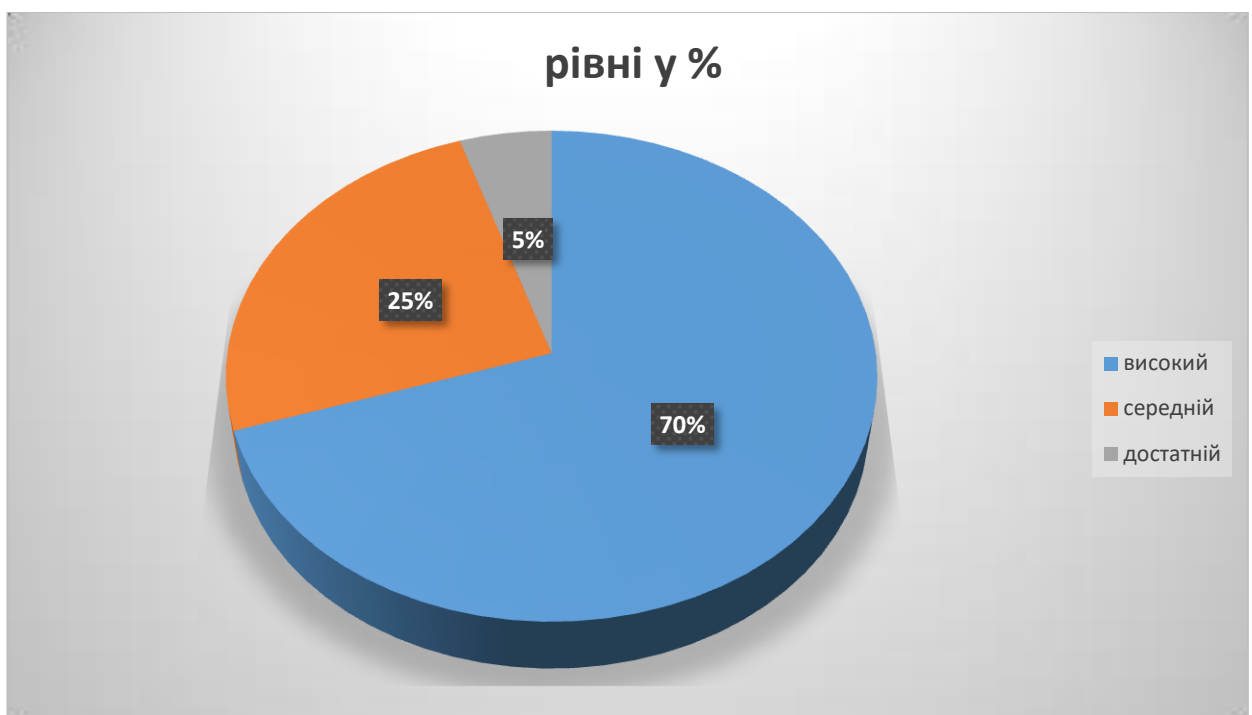
Рівень сформованості національної свідомості молодших школярів (у %)

III етап

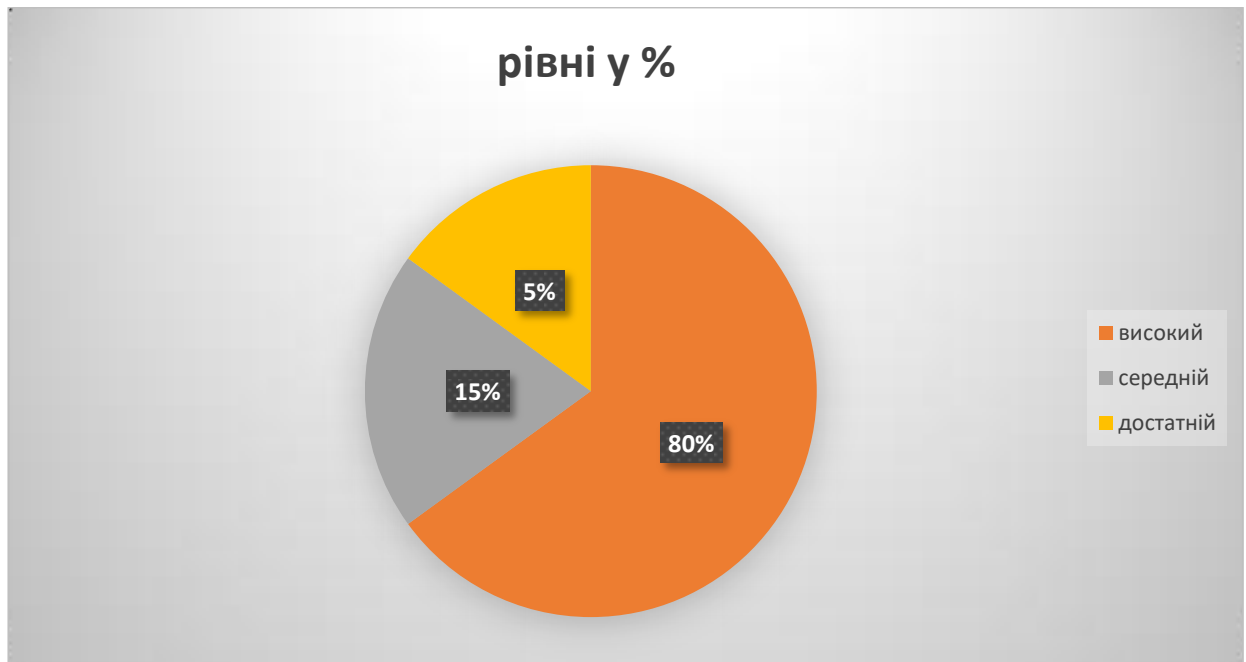
Таблиця 2.2

Рівні	Учні 4-А	Учні 4-Б
Високий	70%	80%
Середній	25%	15%
Достатній	5%	5%

Діаграма рівня сформованості національної свідомості молодших школярів у
4-А класі

Діаграма рівня сформованості національної свідомості молодших школярів у
4-Б класі

Висновки до розділу II

1. Нами була проведена експериментальна робота, яка передбачала три етапи: констатувальний, формувальний, контрольний. Під час констатувального етапу дослідження було проведено діагностику початкового рівня формування національної свідомості молодших школярів експериментальної та контрольної груп. Результати діагностичної роботи показали, що в експериментальному класі високий рівень національної свідомості мають 65 % учнів, у контрольному класі 70 %. Середній рівень показали 20 % дітей експериментального класу і 25 % учнів контрольного класу. Достатній рівень мають 15% учнів експериментального класу і 5 % учнів контрольного класу.

2. З метою підвищення рівня сформованості національної свідомості молодших школярів ми провели формувальний етап експериментального дослідження, суть якого полягала у включенні до навчального процесу експериментального класу розробленої нами програми у якій провідна роль належить формуванню національної свідомості молодших школярів на уроках словесності засобами інтерпретації художнього тексту.

3. Під час контрольного зрізу нами була здійснена повторна діагностика сформованості національної свідомості молодших школярів в експериментальній та контрольній групах, яка показала, що після проведення формувальної частини експерименту підвищився рівень національної свідомості учнів експериментального класу. У контрольному класі суттєві зміни не відбулися. Аналіз результатів формувального експерименту засвідчив ефективність запропонованої нами програми. Були отримані такі результати: високий рівень – в експериментальному класі – 80 %, у контрольному – 70 % учнів; середній – в експериментальному – 15 %, у контрольному – 25 % учнів; достатній – в експериментальному класі – 5 %, у контрольному – 5 % учнів.

4. Отже, одержані дані свідчать про те, що наша експериментальна програма з формування національної свідомості молодших школярів на уроках словесності засобами інтерпретації художніх текстів виявилася дієвою, а тому, гіпотезу підтверджено, завдання виконано, мету досягнуто.

ВИСНОВКИ

Після проведення дослідницької роботи ми дійшли таких висновків:

1. Проблема формування національної самосвідомості у підростаючого покоління має давні витoki, але найчастіше постає за умов становлення націй і формування національних держав. Вона набуває форми національної ідеї, стає духовною основою життєдіяльності нації.

2. Проаналізувавши визначення поняття «нація», «національність», «свідомість», ми дійшли висновку, що національна свідомість молодших школярів — це сформований світогляд молодших школярів на культурно-історичному досвіді рідного краю, зокрема на минулому і сьогоденні нашої держави, її традиціях, звичаях і обрядах, багатовіковій виховній традиції, духовності.

3. Згідно нової концепції розвитку початкової школи з національного виховання освіта має ґрунтуватися на засадах родинного виховання, народної педагогіки, наукової педагогічної думки, що увібрала в себе надбання національної виховної мудрості.

У сучасних суспільно-політичних умовах, коли Україна ціною життя Героїв Небесної Сотні, зусиллями українських військових, добровольців, волонтерів відстоює свободу і територіальну цілісність, пріоритетного значення набуває патріотичне виховання дітей, учнівської та студентської молоді, формування національної самосвідомості та високих моральних якостей громадянина України.

Створити, зміцнити та відстояти незалежність державу можуть тільки громадяни, які люблять свою країну, свій народ і готові самовіддано служити її інтересам. Життя й щастя кожної людини значною мірою залежить від долі Батьківщини, яка повинна гарантувати їй особисту безпеку, створювати умови для праці й відпочинку, захищати її соціальні інтереси. Націоналізм як ціннісне ставлення до Батьківщини є справою внутрішньої свободи людського добровільного самовизначення.

Саме на уроках словесності, потрібно виховувати в учнів любов і повагу до свого народу, а також щирість, гідність, співпереживання до усіх історичних подій України, вивчаючи, аналізуючи та інтерпретуючи тексти.

4. На констатувальному етапі дослідження, наша діагностика показала, що в учнів четвертих класів, рівень сформованості національної свідомості – середній. На формувальному етапі експерименту нами була розроблена і впроваджена програма з формування національної свідомості молодших школярів на уроках словесності засобами інтерпретації художнього тексту. Контрольний етап експерименту показав, що програма дієва і її можна вважати ефективною, а тому рекомендувати використовувати вчителям початкових класів, оскільки, в учнів 4-Б класу (експериментального), рівень сформованості національної свідомості значно покращився.

5. Отже, мету нашої кваліфікаційної роботи досягнуто, гіпотезу підтверджено, завдання виконано.

Перспективою вважаємо подальше дослідження теоретичних і методологічних аспектів з питань формування національної свідомості молодших школярів при вивченні мовно-літературної освітньої галузі.

На основі дослідження ми з'ясували, що саме на уроках словесності при вивченні, аналізу та інтерпретації художнього тексту має неодмінно формуватися національна свідомість молодших школярів, які повинні усвідомлювати себе частиною українського народу з власною національною гідністю. В цей складний для України час, виховання справжнього патріота, набуває особливо важливого значення. Виховуючи в учнів любов до української нації, ми формуємо гідне майбутнє нашого народу.

СПИСОК ВИКОРИСТАНОЇ ЛІТЕРАТУРИ

1. Абасалієва О. М. Особливості національної самосвідомості у дітей молодшого шкільного віку. *Психологія і особистість*. 2016. № 2. С. 62-70.
2. Бех І.Д. Програма українського патріотичного виховання дітей та учнівської молоді. *Гірська школа Українських Карпат*. 2015. № 12-13. С. 26-37.
3. Бех І. Д. Патріотизм як цінність. 7 наукових позицій у національно-патріотичному вихованні. *Упр. освітою*. 2018. № 6. С. 7–12.
4. Бугай Л.О. Формування національної свідомості, патріотичних почуттів учнів засобами національно-патріотичного виховання на уроках історії і в позаурочний час. URL: <https://vseosvita.ua/library/formuvanna-nacionalnoi-svidomosti-patrioticnih-pocuttiv-ucni-v-zasobami-nacionalno-patrioticnogo-vihovanna-na-urokah-istorii-i-v-pozaurucnij-cas-418453.html> (дата звернення: 10.07.2023).
5. Безручко Т.О. Національне виховання на уроках української літератури. URL: http://slovo-divo.ucoz.ua/interhet_shitan/2014-2015/bezru chko -internet chitannja.docx (дата звернення: 29.07.2023).
6. Білак М. Психолого-педагогічні засади формування в молодших школярів уявлень про національно-культурні особливості українського народу. *Гірська школа Українських Карпат*. Наук. метод. журн. Прикарпат. нац. ун-т ім. В. Стефаника. Івано-Франківськ, 2016. № 14. С. 93-96. URL: http://nbuv.gov.ua/UJRN/gsuc_2016_14 (дата звернення: 20.07.2023).
7. Буяшенко В. В. Національна самосвідомість українців: проблема самоідентифікації. *Збірник наукових праць Науково-дослідного інституту українознавства*. 2005. Т. 4. С. 144–151.
8. Бутенко О.М. Формування патріотичних почуттів в учнів початкової школи. 2017. 464 с. 119 с.

9. Волошина Н., Пампуха І. Порівняльний аналіз понять «патріотизм» і «націоналізм» в Україні. Науковий вісник Кременецької обласної гуманітарно-педагогічної академії ім. Тараса Шевченка. 2015. №4. С. 122-129.
10. Вашуленко М., Дубовик С. Робота над власним висловлюванням (есе) на уроках української мови. *Початкова школа*. 2017. № 10. С. 10–16.
11. Галан Л.О. Формування національної свідомості учнів початкових класів на уроках літературного читання. Лінгводидактична підготовка та професійний розвиток сучасного вчителя початкової школи. Херсон: 2018. 449 с. 137 с.
12. Гордіюк Н. Особливості сприймання художніх текстів молодшими школярами. *Мандрівець*, 2014. №3-4. С. 75-78.
13. Дзядевич Н. В. Формування національної самосвідомості на засадах народної педагогіки. *Пед. майстерня*. 2018. № 7. С. 44–46
14. Державний стандарт початкової загальної освіти. 2017. К. URL: http://www.mon.gov.ua/images/standart/derj_standart_poch_atk_new.doc. (дата звернення: 15.07.2023).
15. Давидюк М. О. Особливості формування національної самосвідомості школярів різного віку засобами української літератури. *Наука і сучасність: збірник наукових праць Національного педагогічного університету імені М. П. Драгоманова*. Київ. Логос, 2002. Том XXXII. С. 49–56.
16. Дідич Г. С. Теоретичні основи формування національної самосвідомості особистості. *Наукові записки [Центральноукраїнського державного педагогічного університету імені Володимира Винниченка]*. Педагогічні науки. 2018. Вип. 170. С. 57–60.
17. Заєць В., Суворова Н., Сухоненко Н. Художній твір як інструмент виховання особистості молодшого школяра. *Васильківський вісник*. 2015. № 10. С. 4-7.

18. Ісаєва О. Концептуальні основи аналізу художнього тексту в школі. Всесвітня література в середніх навчальних закладах України. 2014. № 6. С. 2-5.
19. Ісаєва О. Роздуми навколо проблеми аналізу та інтерпретації художнього твору в школі. Всесвітня література в середніх навчальних закладах України. 2017. № 2. С. 29- 31.
20. Концепція Державної цільової соціальної програми національно-патріотичного виховання на період до 2025 року. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/673-2021-%D0%BF#Text> (дата звернення: 26.07.2023).
21. Кулішенко Л. Національна свідомість крізь призму світоглядних позицій українців. Світогляд – Філософія – Релігія. Зб. наук. пр. Суми. ДВНЗ «УАБС НБУ», 2011. № 1(1) .
22. Концепція національно-патріотичного виховання в системі освіти України (наказ МОН України № 527 ВІД 06.06.2022). URL: <https://zakon.rada.gov.ua/rada/show/v0527729-22> (дата звернення: 26.07.2023).
23. Косянчук С.В. Національно-патріотичне виховання у контексті сучасних викликів: методичні рекомендації [для вчителів, методистів, авторів програм і підручників, науковців, викладачів, студентів закладів професійної й вищої освіти, управлінців, політиків]. Київ: Фенікс, 2022. 64 с.
24. Кравцова І., Велика К. Особливості роботи над змістом художнього твору у початкових класах. Формування творчої особистості в умовах компетентнісної освіти. Збірник науково-методичних статей кафедри ЗМПН ДВНЗ. Кривий Ріг. КПІ, 2016. Вип.9. С. 77-81.
25. Кравцова І., Яковенко В. Етапи роботи над творами різних жанрів на уроках літературного читання в початкових класах. Кривий Ріг. ДВНЗ «КНУ» КПІ, 2016. 56 с.

- 26.Крамаренко Л. Д. Національно-патріотичне виховання як соціальна та філософська проблема. Формування патріота в вимірі революції гідності та пріоритетів «Нової школи». Збірник статей учасників I Всеукраїнського круглого столу з он-лайн трансляцією, м. Суми, 16-17 лют. 2017 р. Суми, 2017. С. 159-164.
- 27.Кульчицький В. Етапи становлення патріотичного виховання в школах України другої половини ХХ століття. *Педагогічний альманах*. Збірник наукових праць. 2019. Випуск 44. С. 270-276.
- 28.Кульчицький В. Патріотичне виховання учнів у школі – стратегічний напрямок розвитку держави. *Perspectives of world science and education: The 5th International scientific and practical conference, Osaka, January 29-31, 2020*. Osaka, Japan: CPN Publishing Group, 2020. P. 512-517.
- 29.Короденко М. Нова школа – нові підходи. *Освіта України*. 2017. № 43. С. 6.
- 30.Калита Н., Пантюк М. Національно-патріотичне виховання учнів початкової школи. *Молодь і ринок*. 2021. № 10/196. URL: <https://doi.org/10.24919/2308-4634.2021.248333> (дата звернення: 4.08.2023).
31. Каралаш Н.Г. Криза духовності та ціннісних орієнтацій індивіда. *Духовність українства: Збірник наукових праць*. Вип.3. ЖДПУ, 2018. С.36-38.
- 32.Луцан Н. Мовленнєвий розвиток учнів початкової школи в умовах полікультурного середовища. *Scientific Journal «ScienceRise»*. Харків. 2015. № 6/1(11). С. 71–75.
- 33.Лист МОН України від 16.08.2019 № 1/9-523 «Про національно-патріотичне виховання у закладах освіти у 2019/2020 навчальному році». URL:<https://mon.gov.ua/ua/npa/pro-nacionalno-patriotichne-vihovannya-u-zakladah-osvit-i-u-20192020-navchalnomu-roci> (дата звернення: 26.07.2023).

34. Максименко Н. Б., Качак Т. Б. Технології вивчення предметів галузі «Мови і літератури» в початковій школі. Навчально-методичний посібник. Івано-Франківськ. Тіповіт, 2015. 100 с.
35. Мещерякова Н. П. Проблема формування національної самосвідомості. Деякі аспекти теорії та історії. Scientific achievements of modern society. Abstracts of the 3rd International scientific and practical conference. Cognum Publishing House. Liverpool, United Kingdom. 2019. Pp. 279–284.
36. Методичні рекомендації щодо національно-патріотичного виховання у загальноосвітніх навчальних закладах (Додаток до наказу МОН України від 16.06.2015р. № 641, витяг). *Учитель початкової школи*. 2015. №8. С. 8-10.
37. Методичні рекомендації «Словникові слова, загадки у творчій та пізнавальній діяльності молодших школярів на уроках української мови» URL: <http://www.shag.com.ua/metodichnirekomendaciyi-slovnikovi-slova-zagadki-u-tvorchij-t.html?page=2>. (дата звернення: 15.02.2022).
38. Марченко Н. КЛЮЧ до читання. *Початкова школа*. 2019. № 4 (598). С. 57-61.
39. Мельник С. Порівнюємо твори різних жанрів (урок літературного читання у 3 класі). *Початкове навчання та виховання*. 2017. № 33. С. 25-29.
40. Міняйло Н.О. Сучасний урок у початкових класах. Київ. Магістр, 2017. 156с.
41. Мельниченко І. М. Формування громадянської та національної самосвідомості особистості в поліетнічному освітньому середовищі: метод. рек. та розробки уроків і вихов. Годин. *Початкове навчання та виховання*. 2016. № 22/24. С. 39–52.
42. Мартиненко В. Врахування особливостей художніх текстів у процесі моделювання уроків літературного читання у 2-4 класах. *Початкова школа*. 2015. № 11. С. 34-38.

43. Мул Н. Формування громадянської компетентності учнів початкових класів шляхом використання народознавчого матеріалу. *Методика викладання української мови в сучасній школі*. Харків. Центр прогресивної освіти «Генезум», 2020. С. 88-91.
44. Навчальні програми для 1-4 класів. 2017. К. Режим доступу. URL: <https://mon.gov.ua/ua/osvita/zagalna-serednya-osvita/navchalni-programi/navchalni-programi-dlyapochatkovoyi-shkoli>. (дата звернення: 12.08.2023).
45. На допомогу вчителю початкових класів 3 клас: для загальноосвіт. навч. закл. України. К. Видавничий дім «Освіта», 2016. 160с.
46. На допомогу вчителю початкових класів. 4 клас: для загальноосвіт. навч. закл. України. К.: Видавничий дім «Освіта», 2016. 160 с.
47. Нова українська школа: порадник для вчителя / Під заг. ред. Бібік Н.М. К.: ТОВ «Видавничий дім» «Плеяди», 2017. 206с.
48. Нова українська школа: організація діяльності учнів початкових класів закладів загальної середньої освіти: навчально-методичний посіб. М. Кірик, Л. Данилова. Львів: Світ, 2019. 136с.
49. Національно-патріотичне виховання дітей та молоді. URL: <http://www.pravda.com.ua/inozmi/deutschewelle/2015/07/6/707359>. (дата звернення: 10.08.2023).
50. Науменко В. Навчання вдумливого читання і розуміння художнього твору. *Початкова школа*. 2018. № 7. С. 50-51.
51. Науменко В. Робота над художнім твором на уроках читання. *Початкова школа*. 2015. №6. С. 24-29.
52. Нетудихатка А. П. Форми, методи і засоби патріотичного виховання у початковій школі. *Початкове навчання та виховання*. 2015. № 34/36. С. 2-9.
53. Онаць Олена Миколаївна. Культурологічний модус формування національної свідомості та самосвідомості в опорному закладі освіти. In: *Problems and achievements of modern science : coll. of scientific papers*

- «ΛΟΓΟΣ» with materials of the International scientific-practical conf., Cork, May 6, 2019 NGO «European Scientific Platform», м. Корк, Ірландія, стор. 33-36. ISBN 978-617-7171-80-4.
54. Основні тенденції, методи, засоби і форми патріотичного виховання в ВНЗ: Вісник наукової бібліотеки. Вип.4. Бібліотечний ракурс. Харків. 2015. 318 с.
55. Olena Morschakova. The problem of the axiological existence of a person in an ideological aspect. Видавничий центр ТНПУ ім. Володимира Гнатюка, 2019. С. 11-13.
56. Онаць О.М. Культура в освітньому демократичному середовищі. Постметодика. 2013. № 4 (113). С. 31–37.
57. Ольшанська, С. М. Україна – єдина країна: година спілкування. *Початкове навчання та виховання*. 2016. № 22/24. С. 108–111.
58. Прищепа К. С. Навчання грамоти в 3 класі (Методичні рекомендації до підручника –Буквар). К. С.Прищепа. Київ. ФОРУМ, 2017. 143 с.
59. Прозорова Л.О. Творчі різнорівневі вправи з української мови для розвитку уваги, логічного мислення та дивергентного мислення. *Початкова школа*. 2017. №5. с. 36 – 38.
60. Палихата Е. Я. Формування ввічливості у процесі навчання культури діалогічного спілкування. *Наукові записки ТНПУ* . Літературознавство. 2016. № 44. С. 95-99.
61. Полєвікова О. Б. Аналіз методичних підходів до мовної освіти дітей у контексті словоцентризму. *Педагогічні науки*. Херсон, 2017. Вип. 75. С.16-24.
62. Програмові вимоги. Нова українська школа. URL: <https://readmon24-new.ed-era.com/> (дата звернення: 27.07.2032).
63. Про затвердження Державної цільової соціальної програми національно-патріотичного виховання на період до 2025 року та внесення змін до деяких постанов Кабінету Міністрів України :

- Постанова Каб. Міністрів України від 30.06.2021 р. № 673 : станом на 30 груд. 2022 р. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/673-2021-п> (дата звернення 26.06.2023).
64. Професійний стандарт «Вчитель початкових класів закладу загальної середньої освіти» постанова Каб. Міністрів України URL: <https://zakon.rada.gov.ua/rada/show/v2736915-20> (дата звернення 26.06.2023).
65. Розлуцька Г. М. Формування національної свідомості українців у процесі державотворення. Серія «Педагогіка, соціальна робота». Випуск 16-17. URL: <https://dspace.uzhnu.edu.ua> (дата звернення: 23.07.2023).
66. Седих К.В. Дослідження репрезентації соціально-політичної кризи в суспільній свідомості жителів України в системно-синергетичному підході. Психологія і особистість. 2016. №1. С.53–69.
67. Савченко О.Я. Мета і результат уроку в контексті компетентнісного підходу. Початкова школа. 2015. №3. С.10-15.
68. Савченко О. Розуміння молодшими школярами літературних творів: сутність процесу і засоби формування. Початкова школа. 2017. № 8. С. 6-12.
69. Савченко, О. Я. Літературна спадщина В. О. Сухомлинського як джерело патріотичного виховання молодших школярів. Пед. пошук. 2016. № 4. С. 8–13.
70. Сиромятнікова Ю. Урок літературного читання у 3–4 класах із використанням методів критичного мислення. *Початкова школа*. 2020. № 5-6 (611-612). С. 11-13.
71. Урись Т. Художня література як джерело формування національної ідентичності у культурній парадигмі розвитку особистості. Актуальні питання гуманітарних наук: міжвузівський збірник наукових праць

- молодих вчених Дрогобицького державного педагогічного університету імені Івана Франка. 2021. № 35. Том 5. С. 183–190.
72. Українська мова та читання: підруч. для 4 кл. загальноосвіт. навч. закл. (у 2-х частинах): Частина 1 // К.І.Пономрєва, Л.А.Гайова. – К.: УОВЦ «Оріон», 2021. 160 с.
73. Українська мова та читання: підруч. для 4 кл. загальноосвіт. навч. закл. (у 2-х частинах): Частина 2 // К.І.Пономрєва, Л.А.Гайова. – К.: УОВЦ «Оріон», 2021. 160 с.
74. Філіпчук Г. Національна ідентичність: культурно-освітній вимір. Чернівці. Друк Арт, 2016. 304 с.
75. Фалько Я. Етимологічні п'ятихвилинки на уроках рідної мови – ефективний засіб поглибити знання та кругозір молодших школярів. *Початкова школа*. 2015. №7-8. С. 58-60.
76. Філіпчук Г. Г. Національна освіта: особистість і суспільство. Чернівці. Зелена Буковина, 2013. 844 с.
77. Форостюк Т.В. Розвиток пізнавальної активності молодших школярів на уроках української мови засобами проблемних завдань і дидактичної гри. Молодий вчений. 2017. № 4 (44). С.33-37.
78. Федоренко О. М. Національно-патріотична вихованість учнів загальноосвітніх шкіл: психологічний аспект URL: http://nbuv.gov.ua/UJRN/Pfto_2016_51_56 (дата звернення: 2.07.2023).
79. Формування патріотичної та громадянської свідомості учнів. Теорія і практика. Авт. кол.:Александрова О.С.,Левітас Р.Л. та ін. Київ. 2018. 172 с. С. 58-66.
80. Чмиренко, Н. М. Україна понад усе : творчі завдання та ігри з патріот. виховання мол. школярів. Початкове навчання та виховання. 2016. № 22/24. С. 5–38.
81. Шалагінов Б. Науковий та «шкільний» аналізи художнього тексту. Всесвітня література в навчальних закладах України. 2014. № 6. С. 7-9.

ДОДАТКИ

Додаток А

Фрагмент уроку з формування національної свідомості молодших школярів на уроках словесності за підручником О.Савченко (2 частина, 4 клас)

Тема. Ліна Костенко. Усе моє, все зветься Україна.

Мета. Формувати національну свідомість молодших школярів; вдосконалювати техніку правильного, свідомого, виразного читання віршованих творів; розвивати уміння аналізувати та інтерпретувати прочитане; виховувати інтерес до поезії Ліни Костенко та любов до природи рідного краю через художнє слово.

Обладнання: презентація до уроку.

1.Організація класу до уроку.

Діти, а тепер скажіть, яким має бути наш урок

Урок має бути:

- цікавим;
- ?
- творчим
- ?
- креативним.

2. Повідомлення теми і мети уроку.

Сьогодні на уроці ми познайомимося з віршем Ліни Костенко «Усе моє, все зветься Україна». Як ви вважаєте, чого ми повинні навчитися сьогодні на уроці?

3. Основна частина.

3.1. Етап первинного сприймання змісту тексту учнями.

Розгорніть підручник. Прочитайте назву твору.

- Як ви гадаєте, що розповідає Ліна Костенко в цьому вірші?
- Послухайте, що для поетеси означає Україна.

Ліна Костенко

УСЕ МОЄ, ВСЕ ЗВЕТЬСЯ УКРАЇНА

(Уривок)

...Буває, часом спісну від краси.
 Спинюсь, не тямлю, що воно за диво, —
 оці степи, це небо, ці ліси,
 усе так гарно, чисто, незрадливо,
 усе як є — дорога, явори,
 усе моє, все зветься Україна.
 Така краса, висока і нетлінна,
 що хоч спинись і з Богом говори...

Слухання аудіозапису вірша.

4. Етап перевірки первинного сприймання змісту твору.

4.1. Перевірка емоційного сприймання змісту.

- Схвилював вас твір чи залишив байдужими?
- Які почуття викликав?

4.2. Словникова робота.

Сліпну від краси – все таке гарне, як сонце, що аж очі закриваються

Не тямлю – не розумію

Незрадливий – вірний, не здатний на зраду

Спинись і з Богом говори – краса вічна, як Бог

Нетлінна – вічна

4.3.Етап поглибленого смислового та структурного аналізу тексту.

Розкажи про почуття автора твору. Створи па павутинку до поняття Батківщина-Україна.

5. Підсумок уроку. Рефлексія.

5.1. Робота в групах. Вправа «Склади прислів'я».

- 1 група: Вкраїна – мати, за неї варто головою стати.
 - 2 група: Грудка землі рідної дорожча за золото.
 - 3 група: Людина без рідної землі, як соловей без гнізда.
 - 4 група: Де рідний край, там і рай.
 - 5 група: За морем тепліше, та вдома миліше.
 - 6 група: Людина без рідної землі, як соловей без гнізда.
 - 7 група: Наша слава – Українська держава.
- Яка спільна думка виражена у прислів'ях?

5.2. Вправа «Мікрофон».

- ✓ Сьогоднішній урок навчив мене...
- ✓ Прочитані твори спонукають мене...
- ✓ Найцікавішим завданням на уроці було ...

Додаток Б

